

Jeney László – Kulcsár Dezső – Tózsá István (szerk.)

Gazdaságföldrajzi

tanulmányok közgazdászoknak

Gazdaságföldrajz és Jövő kutatás Tanszék
Budapesti Corvinus Egyetem

2013

Írták: **Berneker Ágnes**, geográfus
Csatári Bálint, geográfus
Ferencz Viktória,
földmérő és informatikai mérnök
Forman Balázs, közgazdász
Jakobi Ákos, geográfus
Jászberényi Melinda, közgazdász
Jeney László, geográfus
Korompai Attila, geográfus
Kulcsár Dezső, közgazdász
Mészáros Rezső, geográfus
Pálné Kovács Ilona, jogász
Sikos T. Tamás, közgazdász
Szaló Péter, építésmérnök
Tózsza István, geográfus

Közreműködött: **Varga Ágnes**, geográfus

Lektorálták: **Domokos György, Michalkó Gábor,**
Nógrádi György, Tiner Tibor

Címlapot tervezte: **Tózsza István**

A borítón a Corvinus egyetem dunai homlokzatát díszítő szobrok közül látható néhány. Ezek az egyes gazdasági ágazatokat személyesítik meg antik görög mitológiai alakok ábrázolásával. Minerva (Athéné) a **Tudomány**; Vulcanus (Héphaisztosz) kalapáccsal a kezében a **Nehézipar**; Rhea a kézműves daktüluszok révén, fogaskerékkel a kezében a **Gépgyártás**; Fortuna a bőségszaruval a Jólét; Mercurius (Hermész) pénzes zacskóval a kezében a **Kereskedelem**; Neptunus (Poszeidón) kormánykerékkel a **Hajózás**; végül a Gyorsaságot megszemélyesítő Ókyroé ókeánisz, lábánál egy mozdonnyal, a **Vasút**. A homlokzati szobrok Sommer Ágoston munkái (1874).

Fényképeket készítette: **Hegyesi József**

© Szerzők, 2013

ISBN 978-963-503-526-7

Felelős kiadó: BCE Gazdaságföldrajz és Jövő kutatás Tanszék
NGM Tervezés-koordinációért Felelős Államtitkársággal együttműködve

VII.

Turizmusföldrajz

A turizmus a világgazdaság egyik legdinamikusabban fejlődő területe. A magyar gazdaság jövőjében is kulcsszerepet kap ez az ágazat. A következő alfejezetből áttekintő képet kaphatunk a turizmus nemzetközi helyzetéről, a magyar turizmus jellemzőiről és azokról a természeti tényezőkről amelyek elválaszthatatlanok az idegenforgalomtól. A fejezet elsősorban a Turizmus és vendéglátás szakos hallgatóknak lehet hasznos, de a turizmus igen szerteágazó kapcsolódásai és sokszínűsége miatt sokaknak adhat hasznos ismereteket ez a kis összefoglaló.

KULCSÁR DEZSŐ

E fejezet összeállításának az a célja, hogy összefoglaló képet adjon a turizmus mint gazdasági ágazat földrajzi aspektusairól. Ennek megfelelően azokra a kérdésekre helyezi a hangsúlyt, amelyek *egyrészt* a földrajzi környezet és a turizmus kölcsönhatásait érintik, *másrészt* a turizmus területi jellemzőivel foglalkoznak, és csak érintőlegesen szerepelnek magyar témák. A jelen fejezet meg sem kísérelheti, hogy egy átfogó turizmustankönyvet helyettesítsen, vagy összegezzon, azt azonban feltétlenül meg kell tennünk, hogy egy jól használható kötetre felhívjuk a figyelmet, amely a turizmusföldrajz egészét átfogja. (MICHALKÓ G. 2007b)

A célkitűzésből következik, hogy mellőzzük azoknak az ismereteknek a részletezését, amelyek nem feltétlenül tartoznak a szorosan vett földrajzi megközelítéshez, bár sok turizmusföldrajz tankönyv foglalkozik velük. E témaköröket, csak olyan mélységben érintjük, amennyire az adott téma tárgyalásának logikája megköveteli. Értelemszerű, hogy egy tankönyvi fejezet nem térhet ki a turizmus gyakorlati szakembereinek nélkülözhetetlen, leíró jellegű, tételes turizmusföldrajzi ismeretekre, ezeket legfeljebb példák szintjén említjük. Meg kell azonban jegyezzük, hogy a turizmus eredményes gyakorlati műveléséhez ugyanúgy szükséges a turisztikai célok, látnivalók tételes földrajzi ismerete, mint a magas szintű nyelvtudáshoz a megfelelően bő szókincs. A leíró jellegű ismeretanyagra akkor is szükség van, ha ez nem tartozik a tudomány első lépcsős egységeihez, a világot előrevivő felfedezői, feltalálói tudományterületekhez.⁸⁷ (A mindennapi turizmushoz az útikönyvek is kellenek.)

A tárgyköri lehatárolásból következik, hogy csak a legszükségesebb mértékig érintünk olyan kérdéseket, amelyek a turizmus és kapcsolatrendszerének lehatárolásával, az utazási formákkal, a turizmus motivációival, a szervezeti és irányítási problémákkal, a turizmus hatásvizsgálatának módszertani lehetőségeivel, a turisztikai marketing eszköztárával, a turisztikai infrastruktúra problémáival és általánosságban a turizmus gazdaságtanához tartozó kérdéskörökkel foglalkoznak. A gyakorlati tapasztalatok alapján joggal feltételezzük, hogy a gazdaságtanokkal foglalkozó olvasó akár a felsőoktatáshoz, akár más területekhez kötődik az élete, az említett témákban otthonosan mozog, vagy más tárgyakból szerezte, vagy szerzi meg e tárgykörökhöz kapcsolódó tudását.

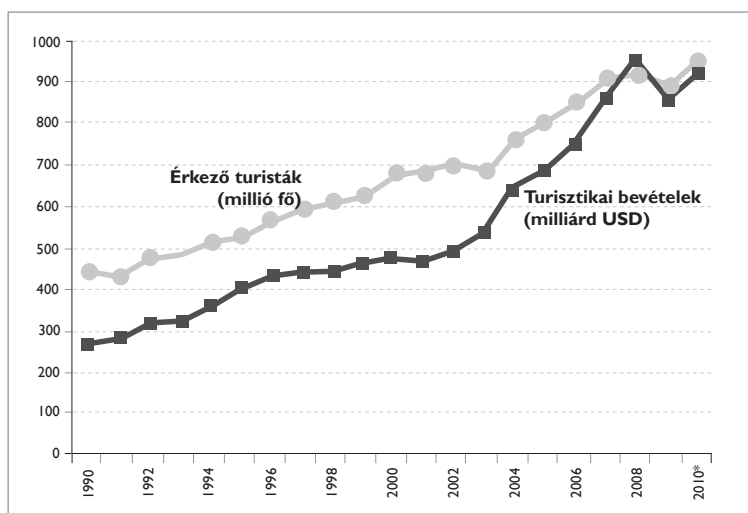
⁸⁷ Mind a turizmus általános gazdasági kérdéseire, mind pedig a konkrét turizmusföldrajzi ismeretek bővítéséhez fontossági sorrend nélkül ajánljuk BÁNFI J. (1995), BODNÁR L. (2005), LENGYEL M. (2004) és TASNÁDI J. (2002) azon könyveit, melyeket irodalomjegyzékünkben szerepeltetünk.

A földrajz és a turizmus kapcsolata axiomatikus jellegű. Természeteszerű, hogy a turizmus nem tárgyalható a földrajzi vonatkozások nélkül. A turizmus történelmileg – eltekintve egy igen szűk társadalmi réteget érintő, a felső osztályok még szűkebb, külföldre is utazó tagjaitól –, a könnyen elérhető, közeli környezetet megismerni vágyó, és így némi olcsó pihenéshez jutó középosztályok természetjárásával kezdődött.

VII. 1. A turizmus gazdasági szerepe

Napjainkra a turizmus a modern társadalmak elszakíthatatlan jellemzőjévé, a fejlett gazdaságok egyik igen fontos szolgáltatási ágazatává vált. Az elmúlt fél évszázad *világ-gazdaságának* ágazati szerkezetében az egyik legnagyobb változás, hogy a szolgáltatási szektor szerepe igen erősen megnőtt, és ezen belül a turizmus részaránya különösen megerősödött. Sok nemzet gazdasági előrejutásának a záloga lett a turizmus. (Gondoljunk csak a szomszédos Ausztria példájára.) Ez nemcsak a fejlett világ országaira, de a feltörekvő gazdaságokra is jellemző.

A *turizmus rendkívül gyors növekedésének számos oka* van. A legjelentősebb faktor kétség kívül a gazdasági növekedés, a gazdasági jólét emelkedése. A különböző növekedést serkentő tényezők között nem hagyható figyelmen kívül a közlekedési lehetőségek forradalmi megváltozása (mind technikailag, mint a költségcsökkenést tekintve), a szabadidő növekedése, és általánosabban a szociális gondolkodás, illetve gondoskodás megerősödése is. Szerepet játszott a turizmus gyors növekedésében – különösen az 1990-es éveket követően –, a politikai kapcsolatok rendeződése, a nemzetközi együttműködés gazdasági kényszere, és még számos, itt nem részletezett tényező. (57. ábra)

57. ábra: Turisták a nemzetközi forgalomban 1990–2010 (világadat)

Forrás: UNWTO 2011

A turizmus gyors növekedésének számos jellemzője közül pusztán két általános vonást emelünk ki.

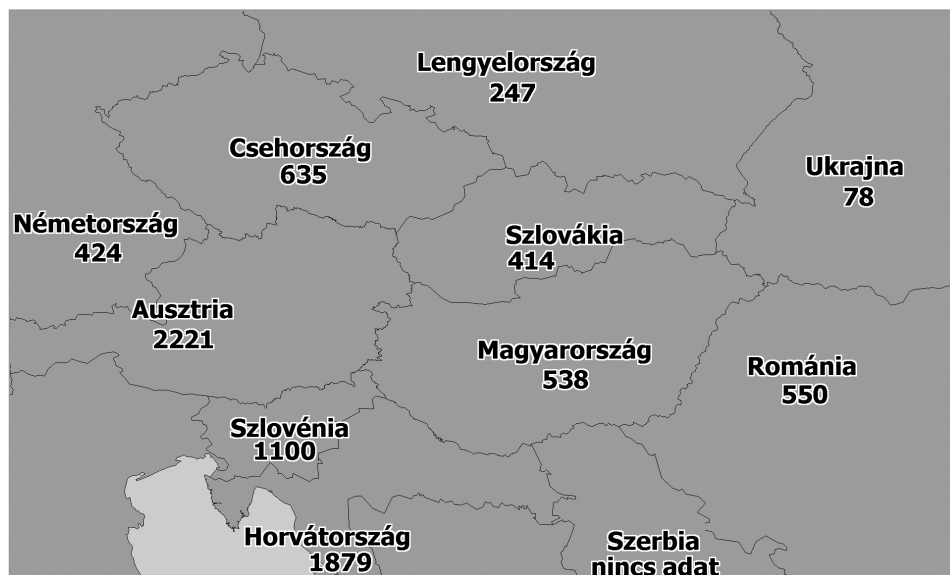
- 1.) *Egyrészt*: A gyors növekedés magával hozta a turizmus jellegének megváltozását, nevezetesen azt, hogy a merev programokat adó, „sorozatban gyártott” turisztikai termékeket a kilencvenes évektől számítva fokozatosan bővítik a *flexibilis szolgáltatások*, melyek az igényekhez igazítva, a „just in time” kínálattal törekszenek fejleszteni a turizmust. Természetszerűen ez a változás összefügg a globalizációs jelenségekkel, a versenyfeltételek erősödésével is. (AUBERT A. 2007)
- 2.) *Másrészt*: magával hozta a turizmus *gazdasági rangjának*, társadalomban betöltött szerepének, a gazdaságban való megerősödésének, és az egyes országok *gazdaságpolitikájába való bekerülésének* megjelenését, a gazdaságfejlesztési célokban való szerepeltetését.

A *világgazdaság egészét* tekintve turizmus nemzetgazdasági jelentősége országonként igen eltérő. A turizmust sokan ma is csak a szórakozás, a kedvelt időtöltés egyik formájának tekintik, közgazdasági értelemben azonban a turizmus egy fontos nemzetgazdasági ágazat, amely jelentős mértékben járulhat hozzá a GDP növekedéséhez. Az hogy egy ország gazdaságában relatíve milyen súlya van az idegenforgalomnak természetesen elsődlegesen az adott ország egyéb gazdasági ágazatainak szerepétől, végső soron a *gazdaság szerkezetétől* függ. A turizmus tényleges súlyát azonban abszolút méreteiben és viszonylagos súlyában együtt kell szemlélni. Kézenfekvő példa erre az USA, amely a világon magasan a legnagyobb turisztikai bevételt mondhatja magáénak, de ez a 100 milliárd dollár feletti bevétel az USA GDP-jének az 1 százalékát sem éri el. (UNWTO 2011) A gazdaság szerkezetén kívül a turizmus országon belüli jelentőségét nagyban meghatározzák a turisztikai *adottságok* (természeti és minden egyéb adottság), a turisztikai *potenciál*, illetve ennek kihasználási foka, a turizmus *gazdasági környezete* (ideértve a kapcsolódó mikro- és makrostruktúrákat), de *legdöntőbb szerepe a gazdaságpolitika prioritási sorrendjének* van. (Ez utóbbi tényező gyakorlatilag azt takarja, hogy az állam turizmusfejlesztési szerepe perdöntően meghatározó egy ország turisztikai eredményeiben.) A WTTC⁸⁸ 2005-ös becslése alapján a világ országaiban a turizmus jóval több mint 200 millió embernek ad kenyeret, ami az összes munkahely több mint 8 százaléka. Hasonlóan fontos a GDP létrehozásában betöltött szerepe is. Becslések szerint a világ egészét tekintve a GDP 11–12 százalékát a turizmus termeli meg. (TASNÁDI J. 2006) Természetesen vannak olyan országok, amelyek gazdaságában a turizmus átlagot meghaladó mértékben járul hozzá a GDP előállításához. Az Eurostat adatai szerint Svédországban és Spanyolországban például a turizmus részesedése a GDP egészében tartósan meghaladja a 12 százalékot.

Magyarország a turizmus világrangsorában a *jó-közepes mezőny határmezsgyéjén* szerepel, a nemzetgazdasági szerepe egyre fontosabb, és az ország gazdaságpolitikai célkitűzésit tekintve kitüntetett szerepet játszik a gazdaságfejlesztésben. Az ország a legkedveltebb célállomások rangsorában igen előkelő helyen, egyes felmérések szerint a legkedveltebb célállomások első negyedében szerepel. Mindenképpen kiemelendő, hogy *Magyarország szerepe a világturizmusban sokkal jelentősebb, mint a világban elfoglalt demográfiai és gazdasági szerepe*. Az ezredfordulót követően a nemzetközi turizmusban a látogatók számából 2–3 százalék között mozgott a magyar részesedés, a bevételeket tekintve pedig 1 százalék körül alakult a részesedésünk. (Összehasonlításként: Magyarország a világ népességéből 0,12 százalékkal, a világon megtermelt GDP-

⁸⁸ WTTC = World Travel and Tourism Council, London (Utazási és Turisztikai Világtanács)

ből pedig 0,22 százalékkal rendelkezik) A magyar foglalkoztatottak számát tekintve az új évezred első évtizedében 3–4 százalékos részarányt képviselt a turizmus, a GDP előállításában játszott szerepe pedig 5–6 százalék között mozgott. Ezenél az arányszámoknál azonban 3–4 százalékkal magasabb értéket képvisel a turizmus, ha a tovagyrűző hatásokat és a kapcsolódó tevékenységeket is figyelembe vesszük. Ezeket a kapcsolódó tevékenységeket a nemzetközi összehasonlítást is lehetővé tevő szatellit számlák rendszerével vonják be a makrogazdasági eredményekbe. (Részletesebben lásd: NEMES A. 2008) A Magyarországra látogató külföldiek szolgáltatási csoportok szerint 2010-ben kiadásainak majdnem felét (45,4 százalékát) szállásra és vendéglátásra fordították, de jelentős arányban költöttek egészségmegőrzésre (8,8 százalék), kulturális szolgáltatásra (6,8 százalék) és ajándékvásárlásra, illetve személyes szükségleteik kielégítésére is (17,6 százalék). Makrogazdasági szinten számolva Magyarországon a turizmus teljesítménye lényegesen nagyobb mint például a hagyományos agrárium, vagy a kitermelőiparok hozzájárulása a nemzetgazdasági teljesítményhez. (KSH 2011) A magyar turisztikai bevételek fajlagos nagyságát tekintve a körülettünk lévő országokkal nagyságrendileg azonos csoportba tartozunk, kivéve Ausztriát, Szlovéniát és Horvátországot. Az egy lakosra jutó magyar turisztikai bevételek nagyságát és a környező országok hasonló adatát a 58. ábra tartalmazza.

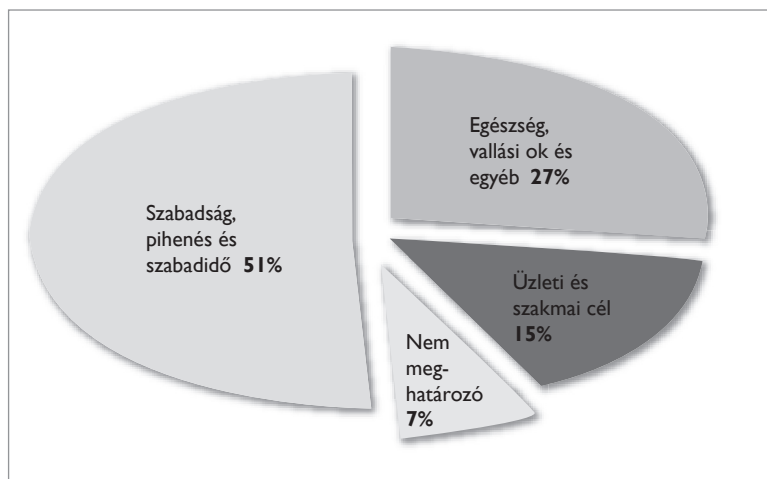

58. ábra: Néhány Magyarország körüli állam / lakosra jutó turisztikai bevétele 2010-ben (ezer euró)

Forrás: UNWTO és az Eurostat adatai alapján Varga Ágnes szerkesztése

A turizmus mint szolgáltatás igen sokszínű tevékenységi kört fog át. Az egyéni motiváció, az utazás módja, a felkeresett területek, és az igénybe vett szolgáltatások igen változatos turisztikai összképet eredményeznek. A turizmus világhelyzetének áttekintésénél a UNWTO 2010-es *utazási célok* szerinti csoportosítását vesszük alapul. E szerint az érkező turistákat a következő csoportokba sorolhatjuk: (59. ábra)

- szabadidő turizmus (pihenés, szabadság, ünnepek)
- személyi indíttatású turizmus (egészség, vallás, baráti és rokonlátogatás)
- professzionális indítékú turizmus (üzleti és szakmai)
- statisztikailag nem meghatározható célú utazás

59. ábra: Turisták az utazás célja szerint (világadat 2010)

Forrás: UNWTO 2011

A világ turisztikai statisztikája azt mutatja, hogy az újonnan jelentkező, többségükben a nem behatárolható kategóriában szerepelő turisztikai indítékok és termékek növekvő szerepe ellenére a világturizmus több mint felét a hagyományosnak nevezhető szabadidős turizmus adja. Az egészségturizmus magas aránya nyilvánvalóan a gazdasági fejlődés és a jólét növekedésének a következménye.

Minden tudományág fejlődése szempontjából fontos, hogy elfogadott fogalomrendszerrel rendelkezék. Ez a fogalomrendszer a tudományág fejlődése során úgy alakul ki, hogy egy adott időszakra a tudományág művelői előtt széleskörűen ismerté és általánosan elfogadottá válik. A turizmus utóbbi fél évszázadban tapasztalt viharos gyorsaságú fejlődése számos új fogalmat, egymáshoz kapcsolódó elméleti és gyakorlati rendszerelemet hozott létre.

A turizmussal foglalkozó tankönyvekben a turizmus többféle osztályozásával találkozunk. Napjainkban a turizmus motivációk szerinti (például: bevásárló turizmus vagy egészségturizmus) osztályozása helyett az átfogóbb osztályozási kategóriák kerülnek előtérbe. Példaként megemlítjük a Michalkó Gábor által alkalmazott osztályozási ismérveket. (MICHALKÓ G. 2007a) E szerint az egyének funkcionális időbeosztása alapján: hivatás-, és szabadidős turizmust, mint turizmus fajtát; a tartózkodás külsőségeiben megnyilvánuló megjelenése, a turisták élményeinek és a környezettel való kapcsolat visszatükröződése szerint: tömegturizmust és alternatív turizmust, mint turizmus formát; a turisták mozgásának iránya és kiterjedtsége alapján: belföldi és nemzetközi turizmusról, mint turizmus típusról beszélhetünk.

VII. 2. A földrajzi tényezők a turizmus motivációiban

A turizmus kialakulásában számos tényező játszik szerepet. A legalapvetőbb tényezők *egyrészt* az ember biológiai jellemzőiből, lelki adottságaiból, társadalmi kötődéséből fakadnak, *másrészt* a természet adta lehetőségekhez kapcsolódnak. A tanulásvágy, az ismeretlen megismerése, a kíváncsiság, az élményszerzés vágya, a gyógyulás reménye, a kulturális értékek felfedezése, a történelmi múlt emlékeinek megismerése, a személyes kapcsolatok teremtése és fenntartása, a valláshoz kötődő tevékenység megvalósítása, a pihenés szükségessége, az önmegvalósításra törekvés, a kikapcsolódás igénye mind az *emberi szubjektumhoz* köthető. Az üzleti működés, illetve annak sikere, a vásárlás, a marketing tevékenység, a kiállítások és vásárok és a szakmai konferenciák az *emberi oldal társadalmi vetületéhez*, és a gazdálkodás kényszeréhez kapcsolódnak.

A különböző turisztikai motivációknak azonban *objektív tényezője a földrajzi környezet*. Ez azontúl, hogy közhely, tudományos szempontból axiomatikus tény. Azt, hogy a földrajzi környezet minden társadalmi és gazdasági működésnek szükségszerű feltétele azért fontos külön is hangsúlyozni, mert minduntalan lábra kapnak olyan nézetek, amelyek a természeti tényezők szerepét degradálják, és a gazdaságfilozófiában a földrajzi nihilizmus⁸⁹ irányába hatnak. Gazdaságtörténeti tény, hogy *a természeti tényezők fel- és leértékelése kor és tér specifikusan sajátos fejlődési ciklusokhoz kapcsolódik*. (A kor- és térspecifikusság szinte valamennyi termelési, növekedési tényező szerepére igaz, csak nem annyira szembeötlő, mint a természeti erőforrások esetében.) Ez a tendencia a turizmus mint gazdasági ágazat esetére is jellemző. A természeti tényezők turisztikai szerepe hol előtérbe kerül, hol pedig teljesen háttérbe szorul, az éppen regnáló gazdaságpolitikák függvényében. A valóságban azonban a földrajzi környezet konkrét elemeiben maga is turisztikai mozgatórugó, indíték lehet. Ez kétféle értelemben is megnyilvánul. *Egyrészt, mint természeti erőforrás*⁹⁰ jelentős turisztikai értéket képviselhet, *másrészt, mint természeti adottság* igen erőteljes turizmust indukálhat. *Természeti erőforrásként* (mint konkrét turisztikai vonzerőként) vehetjük számításba az olyan természeti erőforrásokat, mint a gyógyvíz, a termálvíz, vagy a gyógyhatású klíma. Turizmust indukáló *természeti adottságnak* tekintjük a magas napsütéses órák számát, a nagy valószínűséggel biztosra vehető időjárási tényezőket, a sportolásra kedvező hatású domborzati adottságokat, a kiemelkedő élményt biztosító tájképi szépséget stb. A fejezet témája determinálja, hogy a fentebb említett turisztikai indítékok közül értelemszerűen *csak a földrajzi vonatkozású vonzerőket tárgyaljuk, először: általánosságban, majd a fontosabb tényezőket konkrétan értékelve*.

VII.2.1. A földrajzi tényezőkről általánosságban

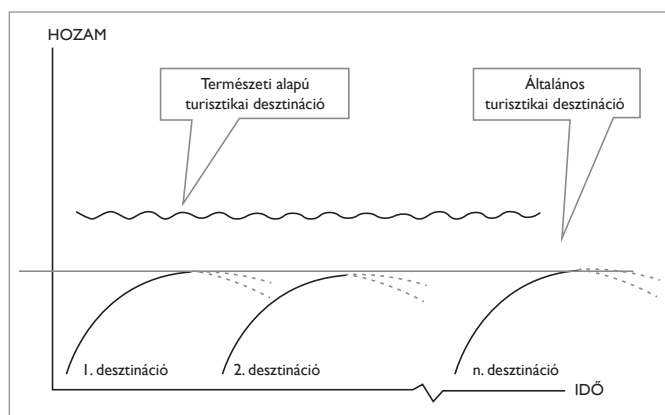
A turizmust motiváló *földrajzi tényezők általános értékelésénél* abból kell kiindulnunk, hogy természeti tényezők szerepe a gazdasági és társadalmi időléptékekhez képest értelemszerűen *tartósabb*, a természeti adottságok minden változásuk ellenére is bizonyos *állandóságot, stabilitást* képviselnek. A konkrét természeti erőforrások a technikai és gazdasági változásokra, az igényekre érzékenyebbek ugyan, de szerepük semmiképpen sem köthető rövid, vagy középtávú periódusokhoz. (Gazdaságtörténeti tény, hogy jelentős

⁸⁹ A földrajzi nihilizmus olyan gazdaságfilozófiai irányzat, amely tagadja a földrajzi környezet szerepét a társadalmi-gazdasági fejlődésben.

⁹⁰ Lényegét kiemelő összefoglalásként: a természeti erőforrás konkrét szükséglet-kielégítést biztosíthat, a természeti adottság egy konkrét erőforrást jellemez, egy környezeti elemet kedvezőnek, vagy kedvezőtlennek minősít.

szerepváltozás évszázadok sorozatához kötődik.) A természeti tényezők stabilitása értelemszerűen vonatkozik a turizmusra is.

Egy általános turisztikai desztináció életciklusát, az egyéb gazdálkodási és szolgáltatási produktumokhoz hasonlóan, felmenő, stagnáló, majd eltérő intenzitású csökkenő szakaszok jellemzik. Ezzel szemben a meghatározóan természeti tényezőkön alapuló turisztikai desztinációk általános életciklusára inkább jellemző a kis ingadozásokat mutató, stabil forgalmi jellemzőket eredményező tendencia. (Míg egy általános turisztikai desztináció életciklus görbéje a Gaus-féle haranggörbére hasonlítható, a természeti tényezőkön alapuló desztinációk életciklus görbéje egy elnyújtott sinus görbéhez hasonlítható.) Egyszerű példákkal élve: egy gasztronómiai desztináció, egy zenei stíluson alapuló rendezvény, vagy egy gazdasági, szakmai sikerhez kötött esemény turisztikai stabilitása lényegesen kisebb, mint egy igen eredményes terápiát jelentő gyógyforrás, egy igen kedvező adottságú téli sportterület, vagy egy kedvező klímájú nyári tengerpart által biztosított turisztikai kereslet stabilitása. (60. ábra)

60. ábra: A természeti desztináció

Forrás: A szerző szerkesztése

A vázlat azt akarja jelezni, hogy egy térség, ország turisztikai teljesítményének, bevételeinek folyamatos szinten tartása az általános (döntően nem természeti tényezőkön alapuló) turisztikai desztinációk esetében az állandóan megújuló termékek sorozatával (1., 2., ... n. desztinációval) lehetséges, míg a természeti tényezőkön alapuló desztinációk lényegében megújulás nélkül, hosszú ideig biztosítják a turisztikai teljesítmény adott szintjét.

A természeti alapú turisztikai desztináció tartósságának, stabilitásának előnye azonban nem automatikusan jön létre. Egy természeti erőforrás és adottság nem önmagában jelent előnyt (vagy negatív externáliaként felfogva hátrányt) a turizmus számára sem, ezért a természeti tényezőkkel kapcsolatban néhány általános megjegyzést érdemes megemlíteni:

- 1.) A természeti tényezők a turizmusban is *relatív jelleggel* léteznek, azaz a többi motiváló tényezővel együtt hatnak. Ahogy nem létezik egytényezős növekedési rendszer, úgy nem létezik pusztán természeti alapú turizmus sem. Közgazdasági értelemben a *természet önmagában sohasem hoz létre turisztikai desztinációt*, mint

ahogy a természet a társadalomtól függetlenül, önmagáért sohasem képvisel sem gazdasági sem egyéb társadalmi értéket. (Olyan szélsőséges esetek persze akadtak a világban, és Magyarországon is, amikor úgy próbáltak turisztikai látványosságot létrehozni, hogy közben megtiltották a védett terület látogatását is.) A tényezők rendszerében nemcsak a szokásos (általános értelemben vett) tőkét és a munkaerőt kell számba venni, hanem számos olyan konkrét tényezőt is, amely napjainkban az általános gazdasági fejlődést meghatározza. Így fontos szerephez jut a szervezés, az oktatás, az együttműködés, az innováció, a gazdaságpolitika irányultsága, a társadalmi tőke minősége stb.

- 2.) A természeti tényezők relatív jellegéből is következik, hogy a földrajzi tényezők a *turisztikai potenciál részeként* értelmezhetők. Maga a potenciál általános értelemben kihasználásra váró lehetőséget jelent. Ennek megfelelően a természeti tényezők konkrét turisztikai hasznosítása a gazdasági környezettől és a gazdaságpolitikai döntésektől függ. (Példaként említve: a Niagara-vízesés sem magasság, sem szélesség tekintetében nem éri a Viktória-vízesés méreteit, de turisztikai kihasználtságban, a turisztikai forgalomban magasán megelőzi afrikai társát. A Viktória-vízesésre tehát elmondhatjuk, hogy még jelentős turisztikai potenciállal rendelkezik, amely megfelelő gazdasági körülmények esetén jelentős turisztikai forgalomnövekedést hozhat.)
- 3.) A természeti környezet turisztikai hasznosításánál is kulcsfontosságú a *természet terhelhetőségének korlátozottsága*. Egy adott térség értelemszerűen csak meghatározott számú turistát tud fogadni, és meghatározott turisztikai létesítményt tud üzemeltetni a természeti környezet jelentősebb károsodása és a turisztikai tevékenység színvonalának esése nélkül. A terhelhetőséget most a földrajzi tényezők szempontjából vizsgáljuk, és nem térünk ki a fogadóképesség (pl. a szálláshely-kapacitás) fizikai korlátaira. Általános értelemben azt mondhatjuk, hogy a természeti környezet egy olyan *természeti infrastruktúrát* jelent a turizmusnak, melynek bővítési lehetőségei sokkal jobban korlátozottak, mint a *művi infrastruktúráé*. Magától értetődik, hogy a terhelhetőség megítélése számos szubjektív elemet, kulturális momentumot hordoz magában, ennek ellenére elfogadható tűréshatárok között meghatározható. A Balaton terhelhetőségére nézve például több fajta becslés is ismert. Ezek 500–700 ezer főre teszik az üdülőövezet terhelhetőségét. A gyakorlatban megvalósult 1–1,2 milliós hétvégi csúcsok bizonyítják, hogy egy idő után, még a művi infrastruktúra bővítése ellenére is elviselhetetlenek a tömeghatás negatív következményei. Egy másik példával élve: közsismert, hogy kedvelt európai sípályákon elektronikus beléptető-rendszerrel korlátozzák a sportolók számát. A gyakorlatban a természet védelmével kapcsolatos terhelhetőséget általában az *ökológiai terhelhetőség* fogalmával azonosítjuk, amely a turisztikai tevékenységeknek azt a határát jelöli, ahol még nem következik be a természetben visszafordíthatatlan változás. (PUCZKÓ L. – RÁTZ T. 2004)
- 4.) A turizmusban szereplő természeti tényezők egyértelműen a *természeti tőke* fogalomkörébe sorolhatók, és az ezen alapuló turisztikai desztinációk fundamentumát jelentik. Mint ismeretes a természeti tőkének az a része amely a *kritikus természeti tőke* fogalmába tartozik nem pótolható, és nem is helyettesíthető sem ember által előállított, sem pedig más természeti tőkével. (BUDAY-SÁNTHA

A. 2004) Értelemszerűen ez a megállapítás a turizmusra is igaz. (A Balatont mint vízi turisztikai desztinációt, egy visszafordíthatatlanul tönkrement vízműség esetén nem lehet egy másik Balatonnal pótolni, és nem is lehet emberi erővel egy új Balatont létrehozni.) A turizmusban hasznosítható természeti tőke értelemszerűen előnyt jelent azoknak a turisztikai versenyben részt vevő vállalatoknak, akik helyi természeti (tágabb értelemben helyi környezeti) sajátosságokat tudnak nyújtani vendégeiknek. Turisztikai gazdasági eredményt produkáló természeti tőkeként foghatók fel a világörökség részét képező természeti értékek, a ritka állat- és növényfajok, akkor is, ha ezek konkrét gazdasági értékelése nehézségekbe ütközik, vagy lehetetlen. (A természeti tényezőknek sokfajta gazdasági értékelési módja létezik, de ezek többségét a gyakorlati piaci szempontú gazdaságtanok gyanakvással fogadják. Meg kell jegyeznünk, hogy az úgynevezett *eszmei értékeknek* nincs közvetlen közgazdasági tartalmuk, ezek tájékoztató jellegűek és büntetőjogi vonatkozásúak.) A természeti tényezőkre épülő turizmus szükségszerűen használja, az esetek döntő többségében *kihasználja a természeti tőkét*, a turisztikai természeti erőforrást és a természeti adottságokat is. Olyan turizmus nem létezik amely a környezetet ne használná, a természetben alapuló turizmus esetében pedig kifejezetten kihasználja a természetet. A társadalom és a gazdaság szempontjából a környezetterhelés önmagában nem minősíthető sem rossznak, sem jónak. A terhelés minősítésének perdöntő pontja a mérték, vagyis az, hogy az adott turisztikai tevékenység milyen környezeti egyensúlybontást, (egyensúlybomlást) eredményez. A dinamikus egyensúly⁹¹ alapján csak azt a környezeti egyensúlybomlást tekinthetjük károsnak, amely nem teszi lehetővé a természetben egy másfajta új egyensúly létrejöttét. Az egyensúlybontás akár természeti indokok, akár gazdasági indokok alapján jön létre mindaddig a mértékig megengedhető, amíg a természeti környezetnek azt a képességét nem veszélyezteti, amellyel egy új egyensúlyi helyzetet létre tud hozni. (Ezt fejezi ki a fentebb említett ökológiai terhelhetőség fogalma is.) Ismert a Kiskörei-vízlépcső építésének esete, amely igen jelentős, de nem végzetes környezeti egyensúlybomlással járt. Az is ismeretes azonban, hogy a természet egy új egyensúlyt teremtve napjainkra egy sajátos és igen értékes ökoszisztémát hozott létre, melynek igen nagy a turisztikai értéke is. Az ifjabb nemzedék talán nem is tudja, hogy a Tisza-tó hogy jött létre, és őshonos, őstermészeteként érékként, vadvízként tekint a tórendszerre. (Hasonló példával szolgál Szlovákiában a bösi duzzasztógáthoz kapcsolódó, Dunacsúnynál [Čunovónál] létrehozott tározó is.) Általános tapasztalat, hogy a természet megújuló képessége, vagyis egy új egyensúlyi állapot elérésére törekvése igen erős. (Példaként említve: a Szigetközben száz éve kipusztult hód 1991-től természetes úton ismét betelepült, és igen nagy szaporulatot mutat.) Környezeti terhelés nélkül nincs turizmus, de létezhet *környezetbarát turizmus*. (zöld turizmus, szelíd turizmus stb.) A turizmus és a környezet kapcsolatánál igen fontos megjegyeznünk, hogy a turizmus nemcsak veszélyezteti a környe-

⁹¹ A dinamikus egyensúlyfelfogás lényegkiemelő összefoglalása: minden rendszer működése során egy egyensúlyi állapot elérésére törekszik, de ezt elérve, vagy megközelítve külső, vagy belső hatásra egy új egyensúly megvalósulása irányába fordul. Az állandóan változó egyensúlyi feltételek felé haladás tartja folyamatosan egyensúlyban a rendszert, de mindig más és más egyensúlyi jellemzőkkel. (Ez az egyensúlyfelfogás a statikus egyensúlyfelfogás ellentéte, amely minden egyensúlybomlást negatívan értelmez.)

zetet, de igen jelentősen emeli annak értékét, akár esztétikailag, tájépítészetileg, vagy egyszerűen a kedvezőtlen természeti folyamatok visszaszorításával. (A környezetet a turizmus szempontjából a földrajzi környezetnél sokkal tágabban szokás értelmezni, ideértve a művi környezetet is.)

- 5.) A természeti tényezőkön alapuló turisztikai tevékenység eredményes fenntartásához is szükséges a *folyamatos gazdasági ráfordítás*. A természeti tőkén alapuló desztinációk előnye nem az abszolút ráfordítás-mentességben jelenik meg, hanem ezek *relative kisebb arányában* és az *élettartam stabilitásában*. Nincs olyan természetes alapú desztináció, amely ne igényelne folyamatos ráfordításokat, és állandó marketing tevékenységet.

VII.2.2. Konkrét földrajzi tényezők

A turizmust befolyásoló földrajz tényezők konkrét tárgyalásánál nem tekinthetünk el attól a közhelynek számító tényről, hogy minden társadalmi–gazdasági tevékenységnek *szükségszerűen természeti és térbeli vonzata van*. Ebből adódóan a turizmusra ható konkrét természeti tényezők is igen nagy számúak. A *természetföldrajzi faktorok* a Föld mágneses terétől az időzónáig, a *társadalmi–gazdasági tényezők* a népesség etnikai és korösszetételétől kezdve a GDP mutatókig sorolhatók. A jobb áttekinthetőség szempontjából az alábbiakban csak azokat a legjelentősebb földrajzi tényezőket emeljük ki amelyek markáns összefüggésben vannak a turizmussal.

- 1.) A *földrajzi helyzet* önmagában ritkán hat meghatározó erővel a turizmusra. Nehéz lenne olyan általános értékű összefüggést találni, amely valamely földrajzi elhelyezkedést eleve előnyösnek minősítene a turizmus szempontjából. Általában a tömegturizmus szempontjából kedvezőtlen földrajzi helyeket szokás megnevezni. Ilyenek a szélsőséges éghajlati és időjárási viszonyokkal jellemezhető területek (pl.: a sarkvidékek, a sivatagok), a kedvezőtlen domborzati adottságok, a szélsőséges vízjárású térségek. Ha mégis meg akarunk jelölni egy olyan földrajzi elhelyezkedést, amely a tömegturizmusnak megfelelő feltételeket biztosít, akkor a közepes magasságú szélességi övek közé eső zónát nevezhetnénk meg. (A térítő-körök és a sarkkörök közötti övezetet.) Sokszor hallani azonban, hogy a turizmus igazi térségei a szubtrópusi (különösen a száraz szubtrópusi övezet, a mediterrán) területei. Ez igaz is, ha a turizmust a vízi és a vízparti turizmusra szűkítjük le. A földrajzi elhelyezkedéssel szorosan összefügg a *távolság* kérdése. A turizmusban a küldő és a fogadó terület közötti távolságot – a sok távolságfogalom közül –, a legdöntőbben a *költség- és az időtávolsággal* jellemezhetjük. A turisztikai döntéseknél a távolság kérdésében elsőrendű az utazási költség. Az utazási idő (a közlekedési eszközök sebességének általános emelkedésével) lényegesen lerövidült, így szerepe a turisztikai döntéseknél csökkent, de nem tűnt el. Általánosságban igaz, hogy a távolság növekedésével csökken az utazások gyakorisága, és nő a tartózkodási idő. Ez a praktikus hétköznapi gondolkodásból következik, nevezetesen az a pszichológiai és gazdaságossági megfontolás az alapja, hogy nagytávolságú és nagy költségű utakat általában ritkábban, de hosszabb időre terveznek az emberek. Példaként megemlíthetjük, hogy az új évezred első évtizedében átlagosan 9–10-szer annyian érkeztek Magyarországra a közeli Németországból, mint a jó-

val nagyobb népességszámú, de távoli USA-ból. Ugyanakkor ezen időszakra vonatkozóan a németek átlagosan 5–6 napot töltöttek Magyarországon, míg az amerikaiak átlagos tartózkodási ideje 10 nap körül volt. A távolság és a turisztikai célú utazások gyakorisága közötti összefüggést azonban nem lehet tudományos pontosságú törvényszerűséggel, például a gravitációs modellel leírni. E téren is meg kell elégedni a gyakorlati tapasztalatokból leszűrhető általános következtetésekkel. Az egyenlítő és a sarkok közötti elhelyezkedésnél a turizmus szempontjából azonban fontosabb egy térség vagy ország *relatív földrajzi helyzetének* az értékelése. Ez esetben elsősorban a földrajzi erőközpontokhoz és a szomszédos területekhez való viszony illetve kapcsolódás a lényeges. Kétség kívül előnyös turisztikai helyzetet jelent a világgazdasági központok közelsége (pl. USA), a politikai és a gazdasági tömörülésekben való részvétel (pl.: Európai Unió), de igen fontos a *közlekedési tranzithelyzet is*, amely átutazó turizmust indukálhat, illetve lehetőséget teremt az átutazó turizmus időleges megtartására. *Magyarország* földrajzi helyzete mind az abszolút, mind a relatív értelemben a turizmus szempontjából jónak mondható. Az egyenlítő és az északi sarktól való közepes távolság, a mérsékelt éghajlati öv turisztikai szempontból a közepesnél kedvezőbb helyzetnek minősíthető. A *relatív földrajzi helyzet* megítélésénél pedig Magyarország helyzete igen kedvező. Az ország EU tagsága ha nem is biztosít közvetlen előnyt a gazdasági fejlesztésnél, a turizmus nemzetgazdasági szerepének erősítéséhez mindenképpen biztonságos környezetet jelent. Az ország közlekedési *tranzithelyzete* pedig kifejezetten jónak mondható, és még számos potenciális fejlesztési lehetőséget is biztosít. (Pl.: a légiközlekedésben, a vízi közlekedésben stb.) Az ország igen kedvező tranzithelyzetét az is bizonyítja, hogy egyetlen környező országban sincs olyan kedvező észak–déli és kelet–nyugati irányú átjárási lehetőség, mint Magyarországon.

- 2.) *Az országnagyság* a turisztikai lehetőségeket az által befolyásolja, hogy mennyire változatos, mennyire sokszínű látnivalót tud kínálni a látogatóknak. Értelemszerűen a nagy kiterjedésű országokban sokkal változatosabb a felszín, több a természeti látványosság előfordulási valószínűsége. Az országnagyság hatása *csak a potenciális lehetőségek* terén hat a turizmusra, és elsősorban a természetföldrajzi faktorok oldaláról. Az USA vagy Oroszország kiterjedésénél fogva több természeti látnivalót biztosít, mint egy miniállam. Az országnagyságnak arra is hatása van, hogy a turisták mennyi időt töltenek az országban. Egy olyan nagy kiterjedésű országban például, mint Ausztrália, ahol a kiemelkedő jelentőségű turisztikai látnivalók távol vannak egymástól, már csak az utazási idő növekedése miatt is magasabb a látogatók tartózkodási ideje. *Magyarország* az EU 27 országa között a közepes nagyságúak között szerepel, a világban azonban a kis országok közé sorolható. A turisztikai mutatókban – mint már említettük –, kedvezőbb Magyarország helyzete, mint azt a terület és népességnagyság szerinti arányunk indokolná. Magyarország esetében azonban az egyéb tényezők mellett a *területnagyságnak nincs szignifikáns szerepe* a turizmusban. Az EU 27 országa közül a turizmusban sokkal alacsonyabb Magyarország teljesítménye, mint a méreteiben kicsinek számító Ciprus vagy Málta produktuma; a nagyoktól (Németország, Franciaország, Egyesült Királyság) eltekintve Magyarország jobb helyezését, mint a méreteiben sokkal nagyobb Lengyelország.

3.) A *domborzati, vízrajzi és geológiai adottságoknak* igen nagy jelentőségük van a turizmusban. Látványosan megmutatkozik a *domborzat* turisztikai szerepe a hegyvidéki téli sportoknál és a hegyvidéki üdülőhelyek kialakulásánál. Az Alpok és a Kárpátok téli sportokban betöltött szerepével egyetlen európai ország sem versenyezhet. Sajátos turisztikai desztinációt jelentenek a vulkánikus jelenségek, a magas hegycsúcsok, a tengerszemek, a gejzírek, a különleges barlangrendszerek, a vízesések, a különböző geológiai képződmények; stb. A *vízföldrajzi adottságokat* a turizmus egyik legfontosabb vonzó tényezőjének tekinthetjük. A leglátványosabban ez a kedvező éghajlathoz kötődve, a vízparti turizmusnál nyilvánul meg. A vízpartoknak szórakozási, üdülési, pihenési, sportolási, horgászati jelentősége van. Megszámlálhatatlan turisztikailag joggal híres tengerpart, tópart, szigetcsoport szerepel a nemzetközi turistaparadicsomok között. A legnépszerűbbek a szubtrópusi tengerek és tengerpartok, ahol az elő- és utószezon is igen jelentős forgalmat hoz, de számos egyéni jellegzetességgel rendelkező vízi turisztikai térségről tudunk. A turizmusban a geológiai adottságok közül különlegesen fontos szerepet játszanak a *termál- és gyógyvízi* adottságok. (Ezek vízrajzi adottságként is kezelhetők.) Önmagában a *termálvíz* (30°C feletti hévíz) is igen jelentős turisztikai vonzerőt jelent akár a hagyományos, akár a wellness (egészségmegőrző) turizmusban. Bár a hagyományos gyógyászatban nagy jelentőségűek a hideg (egyszerű szénsavas, meszes, keserű, jódos stb.) gyógyvizek, az igazi turisztikai vonzerőt a gyógyhatású termálvizek jelentik. A termálvizekben gazdag országok sorrendjét nehéz felállítani, hisz eltérő sorrendet kapunk a készletek, a kitermelés, a működő kutak, a kiépített fürdők, a víz hőfoka, az energiatartalom, a gyógykezelési eredmények szerinti rangsorolásnál, de a gyakorlati tapasztalatok alapján mégis megnevezhetők a termálvizekben legjelentősebb országok. A termálvíz nagyhatalmak közé tartozik: Izland, Japán, USA (Kalifornia), Olaszország, Magyarország, Franciaország, Csehország, Új-Zéland, Kína. Említésre méltó még Magyarország környezetében, mint potenciális versenytárs ország: Görögország, Ausztria (Örvidék), Horvátország, Románia is. A termálvizek gyakorlati turisztikai jelentősége természetesen a kihasználás függvénye, amely a jelentős beruházást igénylő infrastruktúra létrehozásától függ. A termálvízkészlet turisztikai haszna attól függ, hogy mennyire jutunk előbbre a hasznosítás ranglétráján. (Fúrt kutak, működő kutak, fürdők, minősített fürdők, szálláshelyhez kapcsolódó gyógyfürdők, gyógyszállók, termál kórházak, betegbiztosítási rendszerbe bekapcsolt gyógyszállók és kórházak.) A gyógyvizeket a legjellemzőbb hatóanyaguk szerint szokás csoportosítani. A leggyakrabban előforduló típusok: szénsavas, meszes, hidrogén-karbonátos, kloridos, alkalikus, szulfátos, vasas, kénes, jódos, bromidos, és radioaktív gyógyvizek. Bár nemcsak a domborzathoz kötődnek, itt említjük meg a *nemzeti parkok* turisztikai szerepét is. A nemzeti parkok olyan területek, melyeknek *ökológiai egysége* jogi védettséggel a jövő nemzedékeinek is megőrzendő. A nemzeti parkok tehát domborzati elemeket, vízrajzi feltételeket, éghajlati jellemzőket, élőhelyi adottságokat, sajátos flóra és fauna társulást és kulturális elemeket is egy-egybe foglaló területek. A világon az első törvénnyel védett területet az Egyesült Államokban hozták létre 1864-ben. (E terület a kaliforniai Yosemite Valley volt, de nem nemzeti park névvel.) A nemzeti parkok történetét 1872-től számíthatjuk, amikor a Yellowstone Nemzeti Park létrejött. A Természeti Világszövetség

(IUCN)⁹² adatai alapján jelenleg a világon, – különböző törvényi védeltségi fokozattal –, több mint 1800 nemzeti park működik. A nemzeti parkok hazája az USA, ahol a szóbeszéd szerint az év napjainak számánál is több nemzeti park van, valójában azonban a törvénnyel védett és nemzeti parknak nevezett területek száma: 58 db. A nemzeti parkoknak külön megemlítendő az oktatási szerepe, így az ökoturizmusban különösen fontosak. *Magyarország domborzati adottságai* turisztikai szempontból *nem tekinthetők jelentősnek*. Az ország felszíne ugyan változatosnak mondható, de sem a hegyvidékek, sem a síkságok nem rendelkeznek olyan jellemzőkkel, melyek komolyabb, nemzetközileg is számottevő tömegturisztikai hatást tudnának kiváltani. (Ez persze nem jelenti azt, hogy geológiai szempontból nincsenek érdekes területek Magyarországon.) *A magyar vízrajzi adottságokat tekintve* turisztikai szempontból legjelentősebb a Balaton. Nemzetközileg is erős turisztikai motivációt képvisel. Az új évezred első évtizedében a Magyarországra érkező külföldi turisták harmadának célállomása volt a Balaton. A belföldi turizmusban betöltött szerepe még meghatározóbb. (2010-ben a négy éjszakánál hosszabb időt eltöltő belföldi turisták legkedveltebb régiója a Balaton volt, kétszer akkora értékkel, mint a második helyen szereplő Budapest–Közép-Duna-vidék Turisztikai Régió. Az ország többi tava (a Tisza-tó, a Velencei-tó és a Fertő-tó) elsősorban a belföldi turizmusban játszanak szerepet, az üdülés mellett a horgászati és sportolási lehetőségeikkel növelik a belföldi turizmus teljesítményét. Folyóvizeink nemzetközi turisztikai vonzereje kicsi, sem a Duna, sem a Tisza turisztikai potenciálja nincs kihasználva. (A sok infrastrukturális hiányosság közül csak egyet említve: sem a Duna, sem a Tisza mentén nincsenek számottevő, a vízi sportolók számára kiépített fogadóhelyek.) Általánosságban is elmondható, hogy a Duna, mint európai vízi út igen sok, ma még kihasználatlan lehetőséget biztosít a turizmus számára. Domborzati különlegességekben ugyan szegényesek Magyarország látnivalói, a földtörténeti örökségünkben azonban vannak *geológiai kincsek* is. Ezek közül a legjelentősebb a termálvízkészlet, amely az elvékonyodott földkéreggel és a *geotermikus grádiens*⁹³ alacsony értékével függ össze. A termálvízkészletek tekintetében a turisztikai szakemberek többségének véleménye alapján világon az első öt ország között szerepel Magyarország. Ez a kincs már ma is igen fontos turisztikai bevételhez juttatja az országot, de nem tekinthető vágyálomnak az sem, hogy erre az adottságra építve Magyarországot a gyógyfürdők és a gyógyszállók országaként fogják emlegetni a világon. Reális lehetőségként kell kezelni, hogy a termálvíz és a gyógyvíz bősége lehetővé teszi a magyar egészségturizmus igen jelentős fejlődését. Magyarországon 2010-ben több mint 500 termálvíz előfordulást jegyeztek. (A termál kutak száma meghaladja az 1.200 darabot, de nem mindegyik működik.) Az országban számos nemzetközileg is ismert, (Közép-Európában pedig jól ismert) gyógyfürdő működik. Ezek közül a legismertebbek: Bükfürdő, Gyula, Hajdúszoboszló, Harkány, Hévíz, Sárvár, Zalakaros. Magyarország *nemzeti parkjai* elsősorban a belföldi turizmusban jelentősek, külföldi

⁹² A Természeti Világszövetség (IUCN = International Union for Conservation of Nature and Natural Resources) 1948-ban alakult, központja Gland (Svájc).

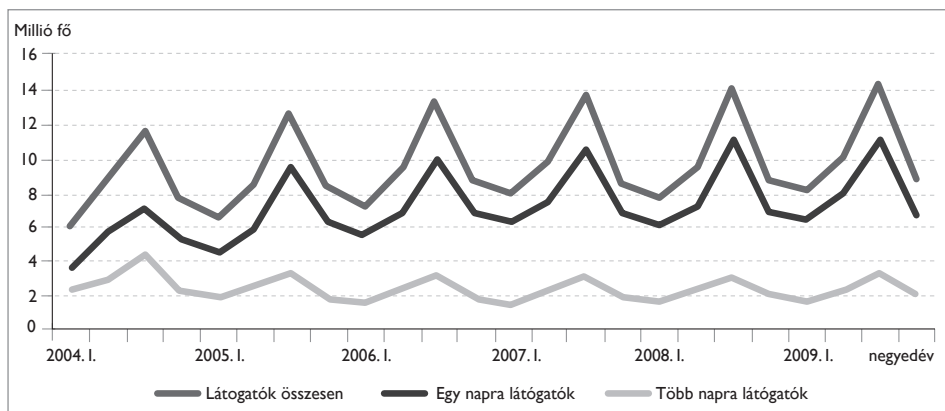
⁹³ A geotermikus grádiens azt mutatja, hogy a Föld belseje fele haladva hány méterenként emelkedik a hőmérséklet 1 °C-t. Magyarországon ez az érték átlagosan 20 méternek vehető, a világátlag 33 m. Használatos még a reciprok mutató is, amely a 100 méterenkénti hőmérséklet emelkedését jelöli.

vonzerőt elsősorban a szakembereknek jelentenek. Magyarországon a nemzeti parkok viszonylag későn alakultak ki, az elsőt 1972-ben hozták létre. Védett területek és védett természeti értékek persze már korábban is voltak Magyarországon. A védett területek a kiegyezést követően megjelentek a törvényalkotásban, például az 1879-es erdőtörvényben már szerepel a tájképi értékek, a lápi erdők és néhány növény- illetve állatfaj területének védelme. Ezek azonban elsősorban természetvédelmi célzatú jogi szabályok voltak és nem hasonlíthatók a mai értelemben vett nemzeti parkok rendszeréhez.⁹⁴ Nemzeti parkjaink a törvényalkotás sorrendjében: Hortobágyi (1973), Kiskunsági (1975), Bükki (1977), Aggteleki (1985), Fertő–Hanság (1991), Duna–Dráva (1996), Körös–Maros (1997), Balaton-felvidéki (1997), Duna–Ipoly (1997) és az Őrségi Nemzeti park (2002). A nemzeti parkok jelentős ökoturisztikai vonzerővel rendelkeznek, fontos szerepet töltenek be a környezettudatos nevelésben.

4.) *Az éghajlati tényezők hatása* a turizmusra igen erősnek mondható. A szélsőséges éghajlati és időjárási jellemzők kedvezőtlenül hatnak a turizmusra, vagy ki is zárják az idegenforgalmat. A természeti értékeit, látványosságait tekintve turisztikailag igen vonzóknak minősíthető Szibéria, Alaszka, vagy a sarkkörön túli területek csak a turizmus speciális fajtáinak (pl. vadászatnak) kedveznek. Az olyan igazi látványosság, mint a sarki fény is csak korlátozott látogatószámot produkál. Az éghajlat turizmust befolyásoló szerepe abból fakad, hogy közvetlenül, fizikailag a látogató biológiai életkörülményeire hat. A természeti tényezők közül az éghajlat tekinthető olyannak, amely *a többi természeti tényező hatását integrálja*, felerősíti, vagy gyengíti. A kedvező domborzati, ökológiai, vízrajzi, stb. adottság többnyire csak az éghajlattól függően érvényesül. Általánosságban igaz, hogy a turizmus számára a legkedvezőbb *éghajlatot*⁹⁵ a szubtrópusok és a mérsékelt éghajlati övek jelentik. Ezekre az éghajlati övekre is jellemző azonban az évszakok ritmikus változása, alapvetően a négy évszak elkülönülése. A szezonális jelenléte szinte minden ország turizmusára jellemző. A szezonális csökkentése csak azokban a nagy kiterjedésű országokban hozott némi eredményt, amelynek éghajlatát több éghajlati öv határozza meg. Az *éghajlaton* túlmenően azonban erős az *időjárás* hatása is. A szeszélyes időjárás ingadozóvá teszi a turizmust is, és a kiszámíthatóság bizonytalansága miatt általánosan csökkenti a látogatószámot is. (A hosszú távú meteorológiai előrejelzések pontosságának növekedésével ez a hatás természetszerűen gyengül.) *Magyarország* a mérsékelt éghajlati öv szárazföldi, hosszúnyarú területéhez tartozik. (Köznapi elnevezéssel éghajlatunk kontinentális jellegű.) Magyarország nem rendelkezik olyan éghajlati jellemzőkkel, melyek a nemzetközi mezőnyben kiugró turisztikai vonzerőt jelentenének. (Éghajlati adottságaink miatt igen kevesen keresik fel Magyarországot.) A mérsékelt éghajlati övre jellemző négy évszak igen erős turisztikai *szezonálitást* eredményez. Az ezredfordulót követő évekre ugyanúgy jellemző a szezonális, mint a korábbi évtizedekre. (61. ábra)

⁹⁴ Magyarországon a természetvédelem jogrendszere korán kialakult, és 1979-ig, az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal (OKTH) megalakulásáig élesen elvált környezetvédelemtől. A magyar természetvédelmi szabályok napjainkban is jóval szigorúbbak, mint az EU hasonló tartalmú szabályai.

⁹⁵ Az időjárást az éghajlati elemek (hőmérséklet, csapadék stb.) jellemző adatainak időszaki (napi, heti) ingadozásaként, kiszámíthatóságaként értelmezzük.

61. ábra: A látogatóforgalom negyedéves szezonálitása Magyarországon

Forrás: KSH 2011

A szezonálitás görbéi szinte matematikai pontosságú ritmust és stabilitást jeleznek. A szezonálitás radikális csökkentése irreális célkitűzés lenne. A gazdasági döntés sarokpontja e kérdésben az, hogy milyen viszonyban áll egymással a szezonálitás csökkentési költsége és az általa elért hozamnövekedés. Az elmúlt évtizedek gazdaságtörténeti tényei azt a véleményt erősítik, mely szerint a szezonálitáshoz mint objektív adottsághoz kell alkalmazkodnia a turizmus gyakorlatának, és nem a szezonokat kell a turizmus elméleti elvárásaihoz igazgatni.

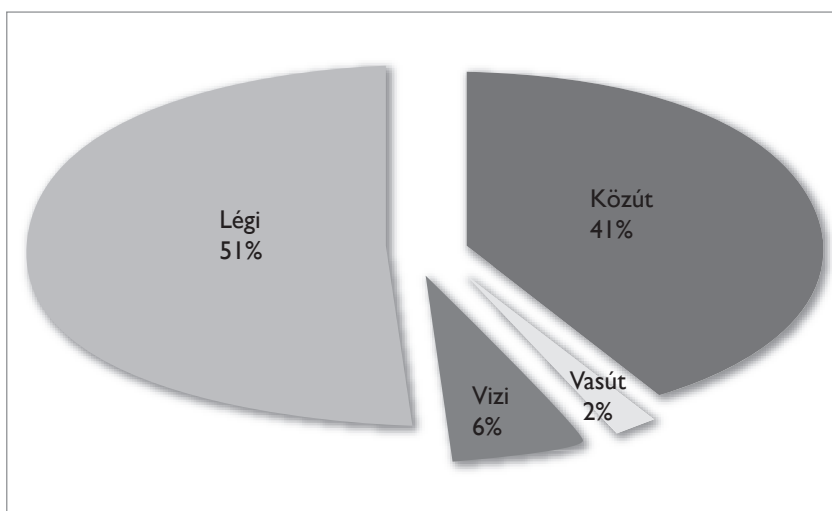
A mérsékelt éghajlati öv sajátosságaiból adódó északváltásokhoz kötődő szezonálitáson túlmenően a magyarországi turizmusra igen erős hatás gyakorol az *időjárás bizonytalansága*. Magyarország helyzeténél és medencejellegénél fogva éghajlati küzdőtér, amely három nagy éghajlati hatás érvényesülésében jut kifejezésre. Az *atlanti hatás* hűvös, csapadékos nyarat és enyhébb, ködös telet hoz; a *mediterrán hatást* a száraz, forró nyár, napsütéses őszi (indián nyár, vagy népiesebb nevén a vénasszonyok nyara) jelzi; a szélsőséges *kontinentális hatás* pedig száraz, meleg nyarat és a kemény telet hoz az országra. A sokéves adatsorok ezen hatások nyarainak, őszeinek és teleinek az igen változatos keveredését bizonyítják. A meteorológiai szélsőségekre vadászóknak nem kell sokat fáradniuk azon, hogy napjaink szélsőséges adatait az „utoljára száz éve ekkor, meg akkor” jelzőkkel illethessék. Magyarországon a július hónap ugyanúgy lehet egy angliai típusú nyári hónap, mint egy mediterrán típusú, száraz, forró nyárközép. Ez a turisták számára az üdülések, nyaralások bizonytalan kimenetelét, a szerencse szerepének növekedését jelenti. Ez az időjárási függőség a kínálati oldaltól a gyorsan felajánlható alternatív programok létrehozását igényli.

VII. 3. A turizmus nemzetközi jellemzőinek összefoglalása

A turizmus a modern világgazdaság egyik jellemzője, de ahogy a globális világ egészére nem használható a modern jelző, úgy a turizmusra sem használható a globális kiterjedés, mint általános alapvonás. Valamilyen szinten persze mindenhol jelen van a turizmus, de különbségek olyan óriásiak, hogy nem lehet egységes turisztikai világról beszélni. Az IMF ország csoportjai szerint a fejlett gazdaságú országokra jut a turiz-

mus bevételeinek⁹⁶ kétharmada (, a világ népességéből ugyanakkor csak 20 százalékkal részesednek. Az érkező turistákat tekintve már kisebb a fejlett világ részesedése (53 százalékos), de ezt a bevételi arányokkal összevetve kitűnik, hogy a fejlett világ országai az érkező turistákra nézve fajlagosan jóval nagyobb bevételhez jutnak. Az elmúlt két évtized fejlődési trendjei azonban reménykeltőek. A fejlődő gazdaságok turisztikai növekedése jóval az átlag fölött volt, és kétszeresen meghaladta a fejlett világ növekedését. A UNWTO előrejelzései szerint az elkövetkezendő évtizedekben a jelenlegi feltörekvő kategóriában lévő országok turistaforgalma megelőzi majd a fejlett gazdaságú országok turistaforgalmát.

A világ egészét nézve a turisták legkedveltebb *utazási módja* a légiközlekedés. 2010-ben az utazások több mint fele már légi úton történt. Motorizált világunkban természetes a közúti közlekedés 40 százalék körüli aránya. (62. ábra) A legfeltűnőbb a vasúti közlekedés szerepének igen alacsony volta (2 százalék).

62. ábra: Érkező turisták az utazás módja szerint

Forrás: UNWTO 2011

A világ nagy turisztikai régióit nézve szembeötlő az európai fölény. Nyugodtan fogalmazhatunk úgy is, hogy *a világturizmus központi térsége Európa*. Az európai kontinens meghatározó volta a turizmus kezdetektől megvan; szerepe az évtizedek múlásával egyre erősödött, és az előrejelzések szerint a jövőben is a turizmus vezető kontinense marad, bár részarányának jelentős csökkenése várható. (Az UNWTO előrejelzése szerint 2030-ra az európai 51 százalékos turistaérkezési részesedés 41 százalékra csökken.) Az ezredfordulót követve a legjelentősebb változás az *Ázsiai kontinens és a Csendes óceán térségének előretörése, és a közép-keleti régió erősödése*. (28. táblázat)

⁹⁶ A nemzetközi adatok forrása (a továbbiakban is): World Tourism Organization (UNWTO 2011).

Térség	Érkező turisták (millió fő)		Az érkező turisták számának változása (%) 1990–2010	A térség részesedése	
	1990	2010		a bevételek- ből	az érkező turisták számából
VILÁG:	435	940	216	100	100
Fejlett gazdaságok	296	498	168	63	53
Feltörekvő gazdaságok	139	442	318	37	47
UNWTO régiói szerint:					
1. Európa	261	477	183	44	51
2. Ázsia és Óceánia	56	204	364	27	22
3. Amerika	93	150	161	20	16
4. Afrika	15	49	327	3	5
5. Közép-Kelet	10	60	600	6	6

28. táblázat: A turizmus néhány összefoglaló adata
Forrás: UNWTO adatai alapján a szerző összeállítása

Európában a 2010-es adatok alapján a legkedveltebb ország *Franciaország* volt. (Európán belül az érkező turisták 16 százaléka Franciaországot keresi fel), majd nagyságrendileg a *mediterrán területek* következnek, *Spanyolország* és *Olaszország* vezetésével. Szinte bizonyos, hogy az éghajlati adottságok szerepe jut kifejezésre abban a tényben, hogy Spanyolország turisztikai teljesítménye (érkező turisták, és bevételek) megközelítőleg kétszer akkora, mint a népességszámban jóval nagyobb Egyesült Királyságé. *Magyarország* az *Európába* érkező turisták 2 százalékát fogadja, és az európai turisztikai bevétel 1,3 százaléka jut Magyarországra.

Ázsiában és az *óceániai térségben* a turisztikai teljesítményt is *Kína* vezeti (56 millió érkező turista). Igen jelentős még *Malaysia*, *Hong Kong* és *Thaiföld* szerepe, de meg kell említeni a tulajdonképpen városállamként működő *Singapore* 10 milliós turistaérkezéseit is. Az óceániai szigetországoknak nemzetközileg nincs jelentős turizmusuk, bár a saját gazdaságukon belül igen jelentős az idegenforgalom szerepe. A legnagyobb forgalmat az *USA tagállamaként működő Hawaii-szigetek* bonyolítja le (évi 7 millió körüli látogató); rajta kívül csak Guam-sziget turistaforgalma jelentős. (Az évi 1 milliónál nagyobb számú látogatót fogadó sziget az USA külbirtoka. Érdekességként: lakói amerikai állampolgárok, de az elnökválasztásban nem vehetnek részt.)

Az *amerikai kontinens* idegenforgalmában az *Egyesült Államoké* a vezető szerep. Az egész kontinens érkező forgalmának 40 százaléka az USA-ra esik, és a kontinens turisztikai bevételeinek jóval több mint fele az USA-nak jut. Közép-Amerikában a legjelentősebb turistaforgalmat *Mexikó* bonyolítja (a kontinensen belül 15 százalékos érkező turista részesedés, és 6 százalékos bevételi forgalom részesedés). Dél-Amerikában *Brazília* és *Argentína forgalma számottevő* (5–5 milliós érkező látogatószám).

Afrika a turizmus szempontjából kedvező természeti adottságok és a tényleges forgalom közötti szoros kapcsolat hiányának az összes problémáját magán hordja. Bár az elmúlt évtizedek fejlődése jelentős, a turizmus infrastruktúrájának óriási hiányai vannak, az informatikai rendszerektől kezdve, a közlekedési hálózaton keresztül a szálláshelyek mennyiségi és minőségi mutatóikig sorolhatóan. Afrika turizmusának döntő hányada a Földközi-tenger vidékére és Dél-Afrikára koncentrálódik. (A Szahara és a mindennapos esők öve eleve természeti korlátokat jelent a tömegturizmusnak.) A kontinens turizmu-

sának felét (2010-ben: 49,2 százaléka) mindössze három ország, *Marokkó, a Dél-afrikai Köztársaság és Tunézia* adja. (Ha ehhez az arányhoz hozzáadjuk az UNWTO besorolása szerint a Közép-Kelethez tartozó *Egyiptomot*, közel 2/3-os részesedést ad a négy ország.)

Közép-Kelet, mint UNWTO régió a világ leggyorsabban növekvő turisztikai régiója. A térség az 1990-es látogatószámot hatszorosára növelte 2010-re. Arányában persze így is alacsony marad a világturizmusban betöltött szerepe, de a gyors növekedés azt eredményezte, hogy részesedése meghaladja az afrikai kontinens részesedését. (2010-ben az érkező turisták számából Afrika 5,2 százalékkal, Közép-Kelet pedig 6,4 százalékkal rendelkezett.) A térség turisztikai előretörésében szerepe van az olajállamok struktúraváltási gazdaságpolitikájának is, amely kiemelt szerepet szán a turizmusnak. (Találkozhatunk olyan irreális elképzelésekkel is, amely szerint az Egyesült Arab Emírátsok 2020-ra a világ vezető turisztikai hatalmává óhajt válni.) A Közép-Kelet turizmusának megítélésénél nem tekinthetünk el attól a tényről, hogy itt van a muszlim világ központja, és ez igen jelentős vallási turizmust indukál. Egyiptomot követően a turizmusban *Szaúd-Arábia* van az élen. (Itt van az 1,2 milliárdos muszlim világ egyik fontos vallási központja: Mekka.) Jelentős még *Szíria* és az *Egyesült Arab Emírátsok* szerepe a turizmusban.

A világturizmusban földrajzilag fontos ugyan a nagy régiók szerepének megítélése, de a turizmus, – hasonlóan más gazdasági tevékenységekhez –, az egyes *nemzetgazdaságok* működéséhez kötődik. Nemzetgazdasági szinten dőlnek el a fejlesztési kérdések, alapvetően nemzetgazdasági rendszerben működik az infrastruktúra nagy része, államokhoz rendelték a fejlesztési források és országhatárhoz kötöttek a természeti erőforrások és adottságok is. A turisztikai verseny is nemzetek között zajlik, nemzetközi mezőnyben. (Nem szabad elfelejtenünk, hogy a nemzetközi vállalatok is nemzetekhez kötött „multik”.)

Az országok turisztikai rangsora ugyanolyan problémákat vet fel, mint minden egyéb gazdasági rangsor felállítása. Az UNWTO adatai alapján, két fontos turisztikai mutató, az érkező turisták száma és a turisztikai bevételek alapján 2010-ben a 29. táblázatban közre-adott rangsorok rajzolódnak ki.

Ország	Az érkező turisták (millió fő)	Ország	A turisztikai bevételek (mrd amerikai dollár)
Franciaország	77	USA	104
USA	60	Spanyolország	52
Kína	56	Franciaország	46
Spanyolország	53	Kína	46
Olaszország	43	Olaszország	39
Egyesült Királyság	28	Németország	35
Törökország	27	Egyesült Királyság	30
Németország	27	Ausztrália	30
Malaysia	24	Hong Kong	23
Mexikó	22	Törökország	21

29. táblázat: Az országok turisztikai rangsora 2010 (kerekített adatok)

Forrás: UNWTO adatai alapján a szerző összeállítása

A turisztikai bevételek és a látogatószám különbségei alapján képet nyerhetünk a fajlagos turisztikai bevételek alakulásáról is. Az egy érkező turistára jutó bevételt tekintve

kiugró értékkel vezet Ausztrália, ahol 5000 amerikai dollár felett van az 1 főre eső turisztikai bevétel. (Nyilvánvaló, hogy az VII.2.2. alfejezet 2. pontjában említett országnagysággal összefüggő utazási költségek és a nagyobb tartózkodási idő miatt.) E kiugró esettől eltekintve az USA fajlagos bevételi adata tekinthető a legjobbnak. (1 érkező turistára több mint 1700 dollár bevétel jutott 2010-ben.) Az átlagos bevétel a turizmus vezető országokban 800–1000 dollár körül mozgott az új évezred első évtizedének végén. A vendégszám alapján a világranglista élén álló Franciaország fajlagos turisztikai bevétele viszont relatíve alacsony, 600 dollár körül mozgott. (Magyarország hasonló értéke 2010-ben az UNWTO adatai alapján 566 dollár volt.)

VII. 4. Magyarország turisztikai adottságainak értékelése

Magyarország turisztikai adottságait tekintve nem számítható a világ kiemelkedő vonzerővel rendelkező államai közé, sem a természeti adottságokat, sem a kulturális, történelmi és egyéb értékeket tekintve. Az ország turisztikai vonzerejét összefoglalóan úgy határozhatjuk meg, hogy *sok turisztikai adottság együttes hatásaként jelentkezik olyan turizmus vonzerő, amely az ország általános gazdasági jellemzőihez viszonyítva relatíve jelentős idegenforgalmi teljesítményt eredményez.* A sokszínű vonzástényező persze eltérő súlyú, és az egyes potenciális lehetőségek sem egyforma súllyal esnek latba jövőbeni fejlesztési lehetőségeknél. Az ország turisztikai vonzerejének térbeli kiterjedése lényegében Európát érinti, ezen belül is Magyarország döntően a közép-európai turizmusban jelenik meg célterületként.

A *természeti tényezőket* értékelve egyértelműnek vehető, hogy sem hegyeink, sem felszíni vizeink nem jelentenek olyan különleges értékeket, melyeknek alig lelnénk párját a világon. Kétség kívül jelentős vonzó hatása van a Balatonnak, a többféle céllal érkező turistáknak érdekes lehet a magyar puszta, de nemzetközileg egyik sem olyan különlegesség amely világviszonylatban, vagy akár csak európai méretekben tömeges turizmust hozna létre. Általános természeti értékeinket tekintve a szomszédos országokhoz képest is szerények az adottságink. (Sem a közeli Alpok, vagy Kárpátok síparadisomaihoz, sem a mediterrán tengerpartokhoz nem mérhetjük magunkat.) Természeti kincseink között azonban a *termál- és gyógyvizek* olyan jelentőséggel szerepelnek, amely joggal tarthat igényt *nemzetközi elismerésre.* (Ezek jelentőségét a VII.2.3. alfejezet 3. pontjában már tárgyaltuk.) A gyógyvíz készletünk mindenestre lehetővé teszi hogy az egészségturizmus (talán nem is csak a távoli jövőben) a magyar turizmus egyik jellemző részévé váljon.

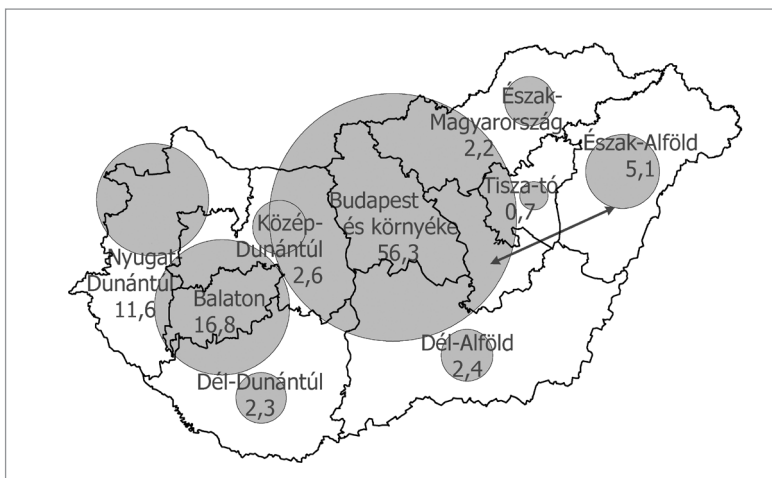
A *társadalmi–gazdasági* tényezők között sokszor magyar specialitásként emlegetett lovas rendezvények, a magyar konyha, a magyar bor, a vadászat, a magyar vendégszeretet, a népi hagyományok, stb. igen jelentősek, de önmagukban egyik sem olyan érték, amely számtalan más helyen ne jelentkeznék. (A műemlékek, a fennmaradt történelmi nevezetességek, a kulturális ritkaságok tekintetében bizony szegényebbek vagyunk mint az olaszok, vagy a franciák.) Magyarország geopolitikai szerepe sem olyan, amely komolyabb turizmust hozna. Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy a szomszédos országok magyar lakta területeinek jelentős turizmusnövelő hatása van. Az országba érkező turisták mintegy harmadának rokonlátogatás és a baráti kapcsolatok ápolása a fő motiváció. (A turizmus szempontjából Magyarország igazán kedvező geopolitikai helyzetben a két Németország létezéséig volt, amíg a kelet- és nyugat-német családok a Balatonnál találkoztak.) A sok társadalmi gazdasági tényező között azonban van egy-két jelentősebb

is. Ilyen Budapestnek, mint fővárosnak és a magyar turizmus központjának a vonzereje, a rendezvények (zenei, szakmai, spotrendezvények) szerepe, és a sok összetevőből álló szabadidős turizmus vonzástényezői.

Az ezredfordulót követő évtized végén a Magyarországra látogató külföldiek mintegy harmada turisztikai céllal érkezett. 2010-ben a KSH adatok szerint több mint 13 millió turisztikai céllal érkező látogató járt Magyarországon. Az egy napnál hosszabb időt eltöltő látogatók, azaz a turisták száma meghaladta a 8 milliót. (KSH 2011)⁹⁷. A turisták utazási motivációja *leggyakrabban a szabadidő eltöltése* (pihenés, üdülés, szórakozás) volt. Érdeemes megemlíteni, hogy 2010-ben több mint 4 millió turista *baráti és rokonlátogatási* céllal érkezett Magyarországra, és 1,8 millió volt a *gyógy- és egészségturizmusban* résztvevő külföldiek száma. Magyarország külgazdasági nyitottságával is összefügg, hogy átlagban több mint másfél millió turista *üzleti céllal* érkezik.

A Magyarországra érkező turistákat a *küldő országok szerint* csoportosítva hagyományosan *Ausztria és Németország* viszi a pálmát. A turisták létszámát tekintve Ausztria vezet, az eltöltött napokat nézve azonban sokkal jelentősebb Németország szerepe. Az Ausztrián kívüli *szomszédos országok* együttes turistaforgalma Ausztriához hasonló nagyságrendben mozog. A magyar turizmus Európa központúságát mutatja, hogy az érkező turisták megközelítően 80 százaléka az EU 27 országából érkezik. Az olyan távoli térségekből, mint például Amerika, a turisták 4–5 százaléka jön. Gazdasági szempontból a látogatók kiadásai jelentik a turizmus egyik legfontosabb mutatóját. A látogatók kiadásait tekintve Magyarországon a németeké a vezető szerep (több mint 220 mrd Ft). Az osztrák látogatók kiadásai a németekének két ötödét tették ki (86 mrd Ft). Érdekességgént meg kell említeni, hogy az USA-ból érkező, 400 ezernél is kisebb számú látogató kiadásai közelítik a 70 milliárd forintos szintet, ami az országok szerinti kiadási rangsorában a harmadik helyet jelenti.

A *külföldről* érkezők legkedveltebb célpontja *Budapest*. A főváros és környékének túlsúlyára jellemző, hogy a külföldi vendégéjszakák több mint a fele erre a régióra esett. (63. ábra)

63. ábra: A külföldi vendégéjszakák számának megoszlása 2010-ben, régióként

Forrás: MAGYAR TURIZMUS ZRT. 2010

⁹⁷ A következőkben a Magyarországra vonatkozó valamennyi külön hivatkozás nélküli adat forrása: KSH (2011): Jelentés a turizmus 2010 évi teljesítményéről c. kiadvány.

A külföldi és a belföldi látogatók együttes vendégéjszakáiból szintén Budapest és környékének a részesedése a legmagasabb. E mutató esetében azonban már alacsonyabb a főváros és környékének részesedése, és a Balaton részaránya is magasabb. A szállásdíj bevételek tekintetében azonban magasan Budapest és a Közép-Duna-vidék vezeti a kereskedelmi szálláshelyek összegzett listáját. A vendégéjszakák régiók szerinti megoszlásának és a szállásdíj bevételi arányoknak az anomáliái jól tükrözik az egyes térségek turizmus teljesítményeinek gazdasági különbségeit, hatékonysági eltéréseit. (30. táblázat)

RÉGIÓ	A régió részesedése		
	az összes vendégéjszakából (%)	a külföldi vendégéjszakákból (%)	a szállásdíj bevételekből (%)
Budapest és környéke	34,8	56,3	70,9
Balaton	21,6	16,8	10,2
Nyugat-Dunántúl	13,0	11,6	8,0
Közép-Dunántúl	4,3	2,6	2,2
Dél-Dunántúl	4,3	2,3	1,8
Észak-Magyarország	6,9	2,2	1,7
Észak-Alföld	8,3	5,1	3,0
Dél-Alföld	5,5	2,4	1,9
Tisza-tó	1,3	0,7	0,3
ÖSSZESEN:	100,0	100,0	100,0

30. táblázat: A kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalmának régiónkénti megoszlása 2010

Forrás: MAGYAR TURIZMUS ZRT. 2011 adatai alapján a szerző összeállítása

A külföldiek által legkedveltebb városok köre az elmúlt évtizedben egy-két város rangsorban betöltött helyzetének változásától eltekintve nagyjából stabilnak mondható. A külföldiek által legkedveltebb városok közé 2010-ben *Budapest, Hévíz, Bük, Hajdúszoboszló, Siófok, Balatonfüred, Sárovar, Győr, Zalakaros*, és *Sopron* tartozott, míg a belföldiek által legkedveltebb 10 város között *Eger* és *Gyula* is szerepelt, Sárovar és Győr azonban nem. (KSH 2011) A városok sora jól példázza a víz turisztikai szerepének fontosságát.

Visszatekintő kérdések

- Milyen okokra vezethető vissza a turizmus gyors növekedése?
- Jellemezze a turizmus szerepét a világ- és a magyar gazdaságban!
- Értékelje a földrajzi tényezők általános turisztikai szerepét!
- Mit jelent a természeti tényezők relatív jellege a turizmus szempontjából?
- Értelmezze természeti potenciál és a természeti terhelhetőség fogalmát!
- Mit jelent a természeti egyensúly dinamikus felfogása?
- Miben nyilvánul meg a földrajzi helyzet hatása a turizmusban?
- Ismertesse a termál- és gyógyvizek szerepét a turizmusban?
- Miben jut kifejezésre az éghajlat turizmust befolyásoló hatása?
- Ismertesse a világ turizmusának legfontosabb területi jellemzőit!
- Összefoglalóan értékelje Magyarország turisztikai adottságait!

Irodalomjegyzék

- ACEMOGLU, D. – YARED, P. 2010: Growth in a partially de-globalized world. Political Limits to Globalization. – American Economic Review 2. pp. 83–88.
- AGNEW, J. A. – MITCHELL, K. – TOAL, G. 2003: A companion to political geography. – Blackwell, Malden (Massachusetts)
- AIYAR, SH. 2012: From Financial Crisis to Great Recession: The Role of Globalized Banks. – American Economic Review 3. pp. 225–230.
- AIZENMAN J. – PINTO, B. –RADZIWILL, A. 2007: Sources for financing domestic capital – is foreign saving a viable option?. – Journal of International Money and Finance 5. pp. 682–702.
- AIZENMAN, J. – SUSHKO, V. 2011: Capital Flow Types, External Financing Needs, and Industrial Growth: 99 countries, 1991–2007. – NBER Working Paper 17228.
- AL GORE, A. A. 1998: The Digital Earth: Understanding our planet in the 21st Century. – Los Angeles – <http://www.opengeospatial.org/pressroom/papers> Letöltve: 2012. november 1.
- ALESINA, A. – ZHURAVSKAYA, E. 2011: Segregation and the Quality of Government in a Cross Section of Countries. – American Economic Review 5. pp. 1872–1911
- ÁLLAMI SZÁMVEVŐSZÉK 2011: Jelentés a térségek felzárkóztatására fordított pénzeszközök felhasználásáról. – Állami Számvevőszék (december 8.), Budapest
- ALLEN, J. – HAMNETT, C. (eds.) 1995: A Shrinking World? Global Unevenness and Inequality. – Oxford University Press/The Open University, London
- ALONSO, M. N. – UBS – UNED 2008: Recent market developments from an Econophysics perspective. – Fribourg Symposium. – <http://www.unifr.ch/econophysics/symposium/talks08/Noguer%20-%20Market%20developments.pdf> Letöltve: 2012. november 4.
- ANDERSON, B. 2006: Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről. – (Fordította: Sonkoly G.) – L'Harmattan Kiadó, Budapest
- ASHWORTH, G. J. – VOUGH, H. 1990: Selling the City: Marketing Approaches in Public Sector Urban Planning – Belhaven Press, London, New York
- ASHWORTH, G. J. – VOUGH, H. 1997: A város értékesítése – Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest
- ATKINS, P. 1988: Redefining agricultural geography as the geography of food.– Area, 20. 3.
- AUBERT A. 2007: A nemzetközi és a hazai turizmus területi folyamatai, piaci tendenciái a globalizáció korában. – Földrajzi Közlemények 55. 3.
- AZ IGAZSÁG ÉS A BÉKE PÁPAI TANÁCSA 2007: Quadragesimo anno. Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma. – (Fordította: Dér K. – Horvát P.) – Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest
- BACHE, I. – ANDREOU, G. – ATANASOVA, G. – TMOSIC, D 2011: Europeanization and multi-level governance in South-east Europe: The domestic impact of EU cohesion policy and preaccession aid. – Journal of European Public Policy 18. 1.
- BÁNFALVI J. 1995: Magyarország idegenforgalmi földrajza. – Kereskedelmi és Idegenforgalmi Továbbképző, Budapest
- BANSAL, R. – SHALIASTOVICH, I. 2010: Confidence Risk and Asset Prices. – American Economic Review 2. pp. 537–541.

- BANSKY, J. 2002: Rural geography – A research discipline new to Polish geography. – *Przegląd Geograficzny*, 74. 3.
- BARLOW, J. P. 1991: Coming into the Country. – *Communications ACM* 34.
- BARSÍ Á. – LOVAS T. 2010: Lézerszkennelés. – Egyetemi tantárgy anyaga, BME. – http://www.fmt.bme.hu/fmt/htdocs/oktatas/tantargy.php?tantargy_azon=BMEEOFT-V98 Letöltve: 2012. november 1.
- BARTA GY. – BELUSZKY P. 1999: Előzetes megjegyzések a nagyvárosok és agglomerációjuk kapcsolatáról. – In: BARTA GY. – BELUSZKY P. (szerk.): Társadami–gazdasági átalakulás a budapesti agglomerációban 1. – Regionális Kutatási Alapítvány, Budapest
- BAUDRILLARD, J. 1983: *Simulacra and Simulation*. – Semiotext(e), New York
- BÉKÉSI L. 2004: A politika földrajza. – Aula Kiadó, Budapest
- BELUSZKY P. – KOVÁCS Z. – OLESSÁK D. (szerk) 2001: A terület- és településfejlesztés kézikönyve. – Magyarország kézikönyvtára sorozat. CEBA Kiadó, Váckisújfalu
- BELUSZKY P. 1999: Magyarország településföldrajza. Általános rész. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs
- BELÜGYMINISZTERIUM 2002: Településfejlesztési Füzetek 24. – Belügyminisztérium Településfejlesztési Iroda, Budapest
- BENEDIKT, M. 1991: Cyberspace: Some Proposals. – In: BENEDIKT, M. (ed.): *Cyberspace: First Steps*. – MIT Press, Cambridge, Massachusetts
- BERNEK Á. – FARKAS P. 2002: A monetáris világ, pénz „mindenhatóságának” politikai kérdőjelei. – In: BERNEK Á. (szerk.): *A globális világ politikai földrajza*. – Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- BERNEK Á. (szerk.) 2002: *A globális világ politikai földrajza*. – Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- BERNEK Á. 1999: A globális világ gazdaság térszerveződése. In: NEMES NAGY J. (szerk.): *Helyek, terek, régiók*. – ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest
- BERRY, B. J. L. – CONKLING, E. C. – RAY, D. M. 1976: *The Geography of Economic Systems*, Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs, New Jersey
- BERRY, B. J. L. 1967: *Geography of Market Centers and Retail Distribution*. – Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N. J.
- BLAHÓ A. – KUTASI G. (szerk.) 2010: *Erőközpontok és régiók*. – Akadémiai Kiadó, Budapest
- BODNÁR Á. 2011: Megduplázódik idén a mobil szélessávú előfizetések száma. – Internet, WSW, január 12.
- BODNÁR L. 2005: Az idegenforgalom hazai és nemzetközi vonatkozásai. – Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- BOWLER, I. R. – ILBERY, B. W. 1987: Redefining agricultural geography. – *Area*, 19. 4.
- BRADSHAW, M. – WHITE, G. W. – DYMOND, J. P. – CHACKO, E. 2012: *Contemporary World Regional Geography*. – McGraw-Hill, New York
- BRUNN, S. D. – LEINBACH, T. R. (eds.) 1991: *Collapsing space and time: Geographic Aspects of Communication and Information*. – Harper Collins Academic, New York
- BRYANT, C. R. – MAROIS, C. 1995: The sustainability of rural system. – Montreal
- BRZEZINSKI, Z. 1999: A nagy sakktábla. Amerika világelsősége és geostratégiai feladatai. – Európa Könyvkiadó, Budapest
- BUDAY-SÁNTA A. 2004: A természeti tőke és az agrárgazdaság szerepe a területi versenyképességben. – Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs

- BULLMANN, U. 1997: The Politics of the third level. – In: JEFFERY, CH. (ed.): The Regional Dimension of the European Union. Towards a Third Level in Europe? – Frank Cass & Co. Ltd., London
- BURNSIDE, C. 2011: The Cross Section of Foreign Currency Risk Premia and Consumption Growth Risk: Comment. – American Economic Review 7. pp. 3456–3476.
- CAIRNCROSS, F. 1997: The death of distance. How the communication revolution will change our lives. – Harvard Business School Press, Boston
- CAPPELLIN, R. 1997: Federalism and network paradigm: guidelines for a new approach in national regional policy. – In: DANSON, M. (ed.): Regional Governance and Economic Development. – Pion, London
- CARVALHO, V. M. – MARTIN, A. – VENTURA, J. 2012: Understanding Bubbly Episodes. – American Economic Review 3. pp. 95–100.
- CARTOGRAPHIA 2004: Földrajzi Világtatlasz. – Cartographia Kft., Budapest
- CASTELLS, M. – INCE, M. 2006: A tudás világa. – Napvilág Kiadó, Budapest
- CASTELLS, M. 1996: The Rise of the Network Society: the information age. – Blackwell, Oxford
- CIA 2012: The World Factbook – Guide to Country Profiles. – <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/docs/rankorderguide.html> Letöltve: 2012: november 1.
- CLOKE, P. J. – PARK, C. C. 1985: Rural Resource Management. – New York
- CLOKE, P. J. 1979: Key settlements in rural area. – London
- CLOKE, P. J. 1983: An introduction to rural settlement planning. – London
- CLOUT, H. D. 1972: Rural geography. – London
- COE, N. M. – KELLY, PH. F. – YEUNG, H. W. C. 2007: Economic Geography. – Blackwell, Oxford
- COENEN, G. – STRAUB, R. – TRABANDT, M. 2012: Fiscal policy during and after the financial crisis. – American Economic Review 3. pp. 71–76.
- CORSETTI, G. – KONSTANTINOU, P. T. 2012: What Drives US Foreign Borrowing? Evidence on the External Adjustment to Transitory and Permanent Shocks. – American Economic Review 2. pp. 1062–1092.
- CRAGLIA, M. – GOODCHILD, M. F. – ANNONI, A. – CAMARA, G. – GOULD, M. – KUHN, W. – MARK, D. – MASSER, I. – MAGUIRE, D. – LIANG, S. – PARSONS, E. 2008: Next-Generation Digital Earth, a position paper from the Vespucci Initiative for the Advancement of Geographic Information Science. – International Journal of Spatial Data Infrastructures Research, 3. pp. 146–167.
- CSATÁRI B. – FARKAS J. Zs. 2006: A magyar vidékies kistérségek új kategorizálása, különös tekintettel a városi hatásokra és a földhasznosítás változásaira. – Tér és társadalom, 20. 4.
- CSATÁRI B. 1996: A magyarországi kistérségek néhány jellegzetessége. – MTA RKK ATI PHARE kiadvány, Kecskemét
- CSATÁRI B. 1999: A kedvezményezett kistérségek besorolásának felülvizsgálata I–II. Kézirat. – MTA RKK ATI, Kecskemét
- CSATÁRI B. 1999b: A magyar vidék térségi tagozódása. Kutatási zárójelentés. – MTA RKK ATI, Kecskemét
- CSATÁRI B. 2000: Kísérlet a magyarországi kistérségek komplex fejlődési típusainak meghatározására. – In.: DÖVÉNYI Z. (szerk.): Alföld és nagyvilág. Tanulmányok Tóth Józsefnek. – MTA FKI, Budapest

- CSATÁRI B. 2004: Kísérlet a területi konfliktusok földrajzi értelmezésére. – II. Magyar Földrajzi Kongresszus, Szeged
- CSICSERI-RÓNAI I. 2003: Nagy Ferenc. – Occidental Press, Budapest
- CSOMÓS GY. – KULCSÁR B. 2012: A városok pozíciója a globális gazdaság irányításában a nagyvállalatok forgalma alapján. – Földrajzi Közlemények 2. pp. 138 – 151.
- CSOMÓS GY. 2008: Regionális centrumok a globális térben. Lakosságszám vagy funkcionális? – Debreceni Műszaki Közlemények, 1.
- DANIELS, P. 2008: Geographies of the economy. In: DANIELS, P. – BRADSHAW, M. – SHAW, D. – SIDAWAY, J. (eds.): An introduction to human geography. – Pearson Education Limited, Harlow
- DELORS, J. 1991: Subsidiarity. The Challenge of Change. Proceedings of the Jacques Delors Colloquium. – European Institute of Public Administration, Maastricht
- DETREKŐI Á. – SZABÓ GY. 2003: Térinformatika. – Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- DICKEN, P. 1992: Global Shift. The Internationalization of Economic Activity. – Paul Chapman Publishing Ltd., London
- DICKEN, P. 1998: Global Shift. Transforming the World Economy. – Paul Chapman Publishing Ltd., London
- DICKEN, P. 2003: Global Shift. Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century. – Sage Publications, London
- DIECKHOFF, A. 2004: Egy megrögzöttség túlhaladása – a kulturális és politikai nacionalizmus foglmainak újraértelmezése. – Regio 13. 4.
- DODGE, M. 1998: The Geographies of Cyberspace. – 94th Annual Meeting of the Assotiation of American Geographers, Boston
- DUGIN A. 2004: A geopolitika alapjai – Oroszország geopolitikai jövője. – In: SISELINA L. – GAZDAG F. (szerk): Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. – Zrínyi Kiadó, Budapest
- EASTMAN, R. O. 1930: Marketing Geography. – Alexander Hamilton Institute, New York
- EHRlich, I. – SHIN, J. K. 2010: Human Capital and Imperfectly Informed Financial Markets. – American Economic Review 2. pp. 244–249.
- EICHENGREEN, B. 2012: International Liquidity in a Multipolar World. – American Economic Review 3. pp. 207–212.
- ELIAS, A. 2008: Introduction. Whatever happened to the Europe of Regions? Revisiting the Regional Dimension of European Politics. – Regional and Federal Studies 5.
- ENGEL, CH. – WEST, K. D. 2010: International Financial Markets Global Interest Rates, Currency Returns, and the Real Value of the Dollar. – American Economic Review 2. pp. 562–567.
- ENYEDI GY. 1964: A Délkelet-Alföld mezőgazdasági földrajza. – Akadémiai Kiadó, Budapest
- ENYEDI GY. 1988: A városnövekedés szakaszai. – Akadémiai Kiadó, Budapest
- ENYEDI GY. 1995: Városverseny, várospolitika, városmarketing – Tér és Társadalom 9. 1–2.
- ENYEDI GY. 1996: Regionális folyamatok Magyarországon. – Budapest
- ENYEDI GY. 1997: A sikeres város. – Tér és Társadalom 4. pp. 1–7.
- ERCEG, CH. J. – LINDÉ, J. 2012: Fiscal Consolidation in an Open Economy. – American Economic Review 3. pp. 186–191.
- ERDŐSI F. 2006: A mobiltelefonok elterjedésének területi sajátosságai a Földön. I. rész. – Területi Statisztika 46. 6.

- ERDŐSI F. 2007: A mobiltelefonok elterjedésének területi sajátosságai a Földön II. rész. – Területi Statisztika 47. 1.
- EURÓPAI MENEKÜLTÜGYI ALAP 2012: Van olyan hogy tipikus menekült? – Úton 24. Kastner & Partners Kft, Budapest
- EUROPEAN COMMISSION 1998: 1998 Broad Economic Policy Guidelines. – European Economy. – Directorate-General for Economic and Financial Affairs, European Commission No. 66.
- EUROSTAT 2012: Regional GDP per capita in 2009. – Eurostat-newrelease 38. (13 March), Bruxelles
- FARKAS J. Zs. – CSATÁRI B. 2010: Agrár- és vidékföldrajzi kutatások Bács-Kiskun megyei példákon. – In: UNGER, J. – PÁL-MOLNÁR, E. (szerk.): Geoszférák 2010. A Szegedi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskola és a Környezettudományi Doktori Iskola (Környezeti geográfia és Környezetföldtan programok) eredményei. – SZTE TTIK Földrajzi és Földtani Tanszékcsoport (GeoLitera), Szeged
- FARKAS J. Zs. 2007: Neurális hálózatok a térségi tipizálásban. – Tér és társadalom 21. 1.
- FARKAS J. Zs. 2010: Agrár- és vidékföldrajzi kutatások Bács-Kiskun megyei példákkal. – Egyetemi doktori disszertáció
- FARKAS P. 1997: A nemzetközi tőkeáramlások két évszázada és a jelenkori pénzügyi luftballon. – Társadalmi Szemle 52. 10.
- FEENSTRA, R. C. – HONG, CH. 2010: China's Exports and Employment. – In: FEENSTRA, R. C. – WEI, SH.-J.: China's Growing Role in World Trade. – University of Chicago Press, Chicago
- FEHÉR A. 1998: A vidék fogalmáról és a vidéki területek lehatárolásáról. – Gazdálkodás 42. 5.
- FERENCZ V. 2011: Gazdasági és közszolgáltatási folyamatok térbeli elemzése. E-government tanulmányok 34., Budapest
- FINTA I. 2006: A regionális politika alapelveinek érvényesülése a közösségi és a hazai jogi szabályozásban. – Egyetemi doktori disszertáció, PTE KTK Regionális Gazdaságtani Doktori Iskola, Pécs
- FLEURKE, F.–WILLEMSE, R. 2006: The European Union and the Autonomy of Sub-national Authorities: Towards an Analysis of Constraints and Opportunities in Sub-national Decision-making. – Regional and Federal Studies 1.
- FOJTÍK J. 1999: Városmarketing az Interneten – lehetőségek és eredmények. – Tér és Társadalom 13. 1–2.
- G. FEKETE É. 2004: A vidék innovációja és annak szervezeti háttere. – Kézirat, MTA RKK ATI, Kecskemét
- G. FODOR G. – STUMPF I. 2008: Neoweberi állam és jó kormányzás. – Nemzeti Érdek 7.
- GAEBE, W. 2004: Urbane Räume. – Eugen Ulmer Verlag, Stuttgart
- GAILE, G. L. – WILLMOTT, C. J. (eds.) 2006: Geography in America at the Dawn of the 21st Century. – Oxford University Press, Oxford
- GÁL Z. 2010: Pénzügyi piacok a globális térben. – Akadémiai Kiadó, Budapest
- GARAMHEGYI Á. 2004: A településmarketing, mint a nonbusiness marketing egy esete. – In: DINYA L. – FARKAS F. – HETESI E. – VERES Z. (szerk.): Nonbusiness marketing és menedzsment. – Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest
- GEORGE, P. 1963: Précis de géographie rurale. – Párizs
- GIBSON, W. 1984: Neuromancer. – Harper Collins, London
- GILG, A. W. 1985: An Introduction to Rural Geography. – Edward Arnold, London

- GLOBAL FOOTPRINT NETWORK 2012: August 22nd is Earth Overshoot Day: Humanity has exhausted nature's budget for the year. – Press Release, Global Footprint Network, Oakland, CA, USA
- GOLOBICS P. 2002: A világgazdaság kialakulásának folyamata és jelenlegi térszerkezete. – In: TÓTH J. (szerk.): Általános társadalomföldrajz I. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs
- GORDOS T. 2000: A városmarketing néhány kérdése. – Tér és Társadalom 14. 2–3.
- GORMAN, S. P. 2002: Where are the web factories: The urban bias of e-business location. – Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie 5.
- GOURINCHAS P.-O. – JEANNE, O. 2006: The Elusive Gains from International Financial Integration. – Review of Economic Studies 3. pp. 715–741.
- GRAUWE, P. DE 2000: Economics of Monetary Union. – Oxford University Press, New York
- GREENWOOD, J. – SANCHEZ, J. M. – WANG, CH. 2010: Financing Development: The Role of Information Costs. – American Economic Review 4. pp. 1875–1891.
- GROTE, J. R. – GBIKPI, B. (eds.) 2002: Participatory Governance. Political and Societal Implications. – Leske+Budrich, Opladen
- GUILANI, E. 2006: The Rescaling of Governance in Europe: New Spatial and Institutional Rationales. Guest editorial. – European Planning Studies 14.
- GYÖRI SZABÓ G. 2007: Kisebbség, autonómia, regionlizmus. – Osiris, Budapest
- HAGGETT, P. 2001: Geography: A Modern Synthesis. – Prentice Hall, New York
- HAGGETT, P. 2006: Geográfia: Globális szintézis. – Typotex, Budapest
- HAJDÚ Z. 2005. Magyarország közigazgatási földrajza. – Dialóg Campus, Budapest-Pécs
- HALKIER, H. – DANSON, M. – DAMBORG, C. (eds.) 1998: Regional Development Agencies in Europe. – Jessica Kingsley, London.
- HALMAI P. – CSATÁRI B. – TÓTH E. 2009: A vidék jövője – az agrárpolitikától vidékpolitikáig. – In: BANCZEROWSKI J.-NÉ – BÁRDOSI V.-NÉ HORÁNYI K. – HORVÁTH CS. – SZEMENYEI I. – WAGNER P. (szerk.): Stratégiai kutatások 2008–2009. Kutatási jelentések. – Miniszterelnöki Hivatal, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- HASSAN, T. A. – MERTENS, TH. M. 2011: Market Sentiment: A Tragedy of the Commons. – American Economic Review 3. pp. 402–405.
- HEINEBERG, H. 2001: Stadtgeographie. Grundriss Allgemeine Geographie. – Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn
- HERENDY CS. – MURÁNYI P. 2008: Településmarketing az információs társadalomban – E-Government Tanulmányok 23., E-Government Alapítvány, Budapest
- HOFMESITER, B. 1999: Stadtgeographie. Das Geographische Seminar. – Westermann, Braunschweig
- HORVÁTH M. T. 2005: Közmenedzsment. – Dialóg Campus, Budapest-Pécs.
- HUIGEN, P. P. 1996: Less planning, more vision! Planning ideas and sustainability for rural areas. – Groningen.
- HUMANRÁJC 2009: Modern Atlantisz: Dubai – http://human.blogter.hu/352776/modern_atlantisz_dubai Letöltve: 2012. július 11.
- HUMMER, W. – BOHR, S. 1994: A régiók szerepe a jövő Európájában. – Baranya Megyei Közgyűlés, Pécs.
- HUWS, U. 1999: A nemzeti különbségek fennmaradása az e-szolgáltatások új globális munkamegosztásában. – EMERGENCE-projekt (IST-1999-13420), MTA Szociológiai Kutatóintézet, Szervezet- és Munkaszociológiai Műhely, Budapest

- ILBERY, B. W. 1985: *Agricultural Geography: A Social and Economic Analysis*. – Oxford University Press, Oxford
- ILLÉS I. 2008: *Regionális gazdaságtan – Területfejlesztés*. – Typotext Kiadó, Budapest
- INDEX 2008: Még mindig nincs elég pláza. – *Index–Gazdaság*. (Március 26) – <http://index.hu/gazdasag/magyar/plaing080326> Letöltve: 2012. november 1.
- INTERNATIONAL MONETARY FUND 2011: *World Economic Outlook*, 2011. – International Monetary Fund, Washington
- INTERNATIONAL MONETARY FUND 2012a: *Global Financial Stability Report*, 2012. – International Monetary Fund, Washington
- INTERNATIONAL MONETARY FUND 2012b: *World Economic Outlook*, 2012. – International Monetary Fund, Washington
- ISARD, W. 1967: *Philadelphia Region InputOutput Study*. – Preliminary Working Papers, RSRI, Philadelphia, P. A.
- JAKOBI Á. 2007: *Az információs társadalom térbelisége*. – ELTE Regionális Tudományi Tanszék, Macropolis, Budapest
- JAKSITY GY. 2004: *A pénz természete*. – Alinea Kiadó, Budapest
- JÁSZBERÉNYI M. – PÁLFALVI J. 2009: *Nemzetközi közlekedés és turizmus*. – Aula Kiadó, Budapest
- JENEY L. 2002: A nagyvárosok növekedésének területi jellegzetességei Európában. – *Regionális Tudományi Tanulmányok* 7. pp. 133 – 161.
- JENEY L. 2005: Városi agglomerációk, városrégiók. – In: NEMES NAGY J. (szerk.): *Regionális elemzési módszerek*. – ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest
- JENEY L. 2007: Dualitások az Európai Unió nagyvároshálózatának fejlettségében az ezredfordulón. – *Tér és Társadalom* 4. pp. 155–178.
- JOHNSON, D. B. 1999: *A közösségi döntések elmélete*. – Osiris, Budapest
- JOHNSTON, R. J. – TAYLOR, P. J. – WATTS, M. (eds.) 1995: *Geographies of Global Change. Remapping the World in the late Twentieth Century*. – Blackwell Publishing Ltd., Oxford
- JUHÁSZ A. 2011: *Földfelszín modellezés. A topográfia és kartográfia a digitális világban*. – Elektronikus jegyzet, BME Fotogrammetria és Térinformatika Tanszék, Budapest – <http://www.fmt.bme.hu/fmt/oktatas/feltoltesek/BMEEOFTMK07/foldfelszin.pdf> Letöltve: 2012. november 1.
- KEATING, M. (ed.) 2004: *Regions and Regionalism in Europe*. – An Elgar Reference Collection, Cheltenham
- KEATING, M. 1997: *The invention of regions: political restructuring and territorial government in Western Europe*. – *Environment and Planning C: Government and Policy* 4.
- KEATING, M. 2008: *A Quarter Century of the Europe of the Regions*. – *Regional and Federal Studies* 18. 5.
- KERTESI G. – KÉZDI G. 2011: *The Roma/Non-Roma Test Score Gap in Hungary*. – *American Economic Review* 3. pp. 519–525.
- KINNAN, C. – TOWNSEND R. 2012: *Kinship and Financial Networks, Formal Financial Access, and Risk Reduction*. – *American Economic Review* 3. pp. 289–293.
- KISS T. 2005: *A fenntartható fejlődés mint versenyképességet befolyásoló tényező*. – Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara: *Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola Évkönyv 2004–2005. Környezetvédelem, regionális versenyképesség, fenntartható fejlődés konferencia előadásai*. – PTE Közgazdaságtudományi Kar, Pécs

- KITCHIN, R. M. 1998: Towards geographies of cyberspace. – Progress in Human Geography 3.
- KOCSIS É. – SZABÓ K. 2000: A posztmodern vállalat. Tanulás és hálózatosodás az új gazdaságban. – Oktatási Minisztérium, Budapest
- KOHN, M. 1993: Money, Banking and Financial Markets. – The Dryden Press, For Worth
- KOLLMANN, R. – ROEGER, W. – VELD, J. IN'T 2012: Fiscal Policy in a Financial Crisis: Standard Policy versus Bank Rescue Measures. – American Economic Review 3. pp. 77–81.
- KOOIMAN, J. (ed.) 1993: Modern Governance: New Government-Society Interactions – Sage, London
- KOROMPAI A. 2003: A fenntartható fejlődés és a természeti erőforrások. – In: BORA GY. – KOROMPAI A. (szerk.): A természeti erőforrások gazdaságtana és földrajza. – Aula Kiadó, Budapest
- KOSIŃSKI, L. 1970: The population of Europe: A geographical perspective. – Longman Geography Paperbacks. – Longman Group Ltd., London
- KOTLER, PH. – KELLER K. L. 2006: Marketing–Menedzsment. – Akadémiai, Budapest
- KOTLER, PH. 2003: A Framework for Marketing Management – Prentice Hall, New Jersey
- KOVÁCH I. (szerk.) 2007: Vidék- és falukép változó időben. – Argumentum – MTA Politika Tudományok Intézete, Budapest
- KOVÁCS T. 1998: Mi tekinthető vidéknek? – Gazdálkodás 42. 5.
- KOVÁCS T. 2004: A foglalkoztatás növelése, mint a vidékfejlesztési stratégia központi kérdése. – Kézirat, MTA RKK ATI, Kecskemét
- KOVÁCS Z. 2001: A települések fejlődése. – In.: Beluszky P.–Kovács Z.–Olessák D. (szerk.): A terület- és településfejlesztés kézikönyve. – Magyarország kézikönyvtára sorozat. CEBA Kiadó, Váckisújfalu
- KOVÁCS Z. 2002a: Az urbanizáció jellemzői Kelet-Közép-Európában a posztszocialista átmenet idején. – Földrajzi Közlemények 1 – 4. pp. 57 – 78.
- KOVÁCS Z. 2002b: Néesség- és településföldrajz. – ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- KOZMA G. 1995: Városmarketing, mint a helyi gazdaságfejlesztés egyik lehetséges eszköze – Tér és Társadalom 9. 1–2.
- KOZMA G. 2003: Regionális gazdaságtan – Geográfus és földrajz tanár szakos hallgatók számára. – Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen
- KOZMA G. 2009: Kockázatok és kezelési módjuk az önkormányzatok gazdálkodásában – ellenőri szemmel. – Comitatus 6.
- KÖSZEGFALVI GY. – LOYDL T. 2001: Településfejlesztés. – ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- KÖSZEGFALVI GY. – TÓTH J. 2002: Általános településföldrajz. – In: TÓTH J. (szerk.): Általános társadalomföldrajz I. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs
- KROSZNER, R. S. – STRAHAN, PH. E. 2011: Financial Regulatory Reform: Challenges Ahead. American Economic Review 3. pp. 242–246.
- KRUGMAN, P. – OBSTFELD, M. 2003: Nemzetközi gazdaságtan. – Panem, Budapest
- KRUGMAN, P. 1991a: Geography and Trade. – Leuven University Press, Leuven and MIT Press, Cambridge
- KRUGMAN, P. 1991b: Increasing Returns and Economic Geography. – Journal of Political Economy 99.
- KRUGMAN, P. 1998: What's New About the New Economic Geography. – Oxford Review of Economic Policy 14. 2.
- KRUGMAN, P. 1999: The Role of Geography in Development. – International Regional Science Review 22. 2.

- KRUGMAN, P. 2000: A földrajz szerepe a fejlődésben. – Tér és Társadalom 14. 4.
- KSH 2011: Jelentés a turizmus 2010. évi teljesítményéről. – KSH, Budapest
- KSH 2012a: A 25. népesedési világnap alkalmából. – Szám-Lap, KSH Tájékoztatási Főosztály – http://www.ksh.hu/szamlap/életünk_nep.html Letöltve: 2012. július 11.
- KSH 2012b: Módszertani Dokumentáció. – KSH – <http://www.ksh.hu/apps/meta.main> Letöltve: 2012. július 11.
- KUBASSEK J. 2011: Teleki Pál a magyar politikai földrajz atyja. – Magyar Tudomány 172. 8.
- KULCSÁR D. 2009: A fenntartható fejlődés. Mi a valóság? – Valóság 52. 3.
- LARSSON, T. – NOMDEN, K. – PETITEVILLE, F. (eds.) 1999: The Intermediate Level of Government in European States. Complexity versus Democracy? – EIPA, Maastricht
- LEAHY, E. – ENGELMAN, R. – VOGEL, C. G. – HADDOCK, S. – PRESTON, T. 2007: The Shape of Things to Come, Why Age Structure Matters to a Safer More Equitable World. – Population Action International – <http://populationaction.org/wp-content/uploads/2012/01/SOTC.pdf> Letöltve: 2012. október 2.
- LENGYEL I. – RECHNITZER J. 2004: Regionális Gazdaságtan. – Dialóg Campus Kiadó, Pécs
- LENGYEL M. 2004: A turizmus általános elmélete. – Kereskedelmi és Idegenforgalmi Továbbképző, Budapest
- LEYSHON, A. – THRIFT, N. 1992: ?. –
- LIPCEI CHARTA 2007: A fenntartható európai városokról. – Lipcse
- LOEWENSTEIN, G. – CAIN, D. M. – SAH, S. 2011: The Limits of Transparency: Pitfalls and Potential of Disclosing Conflicts of Interest, American Economic Review 3. pp. 423–428.
- LOUGHLIN, J. 2001: Subnational Democracy in the European Union. Challenges and Opportunities. – Oxford University Press, Oxford
- LOVERING, J. 2011: The new regional governance and the hegemony of neoliberalism. – In: PIKE, A. – RODRIGUEZ-POSE, A. – TOMANEY, J. (eds.): Handbook of Local and Regional Development, Routledge Handbooks, London
- LÖRINCÉ ISTVÁNFY H. 2001: Pénzügyi integráció Európában. – KJK-Kerszöv, Budapest
- LÖRINCZ L. 1997: A közigazgatás-tudomány alapjai. – Rejtjel Kiadó, Budapest
- LÖSCH, A. 1954: The Economics of Location. – (Translated from the (1944) Die räumliche Ordnung der Wirtschaft. (Verlang) German edition by W. H. Woglom and W. F. Stolper) – Yale University Press, New Haven, CN.
- MACKINDER, H. 1904: The Geographical Pivot of History – Geographical Journal 23.
- MACKINNON, D. – CUMBERS, A. 2007: An Introduction to Economic Geography. – Pearson Education Limited, Harlow
- MAGYAR KÖZLÖNY 2005: Az Országgyűlés 97/2005. OGY határozata az Országos Területfejlesztési Koncepcióról. – 168. sz. (december 25.)
- MAGYAR KÖZLÖNY 2011a: A területfejlesztéssel és területrendezéssel összefüggő egyes törvények módosításáról szóló törvény. – 164. sz. (december 30.)
- MAGYAR KÖZLÖNY 2011b: Magyarország Alaptörvénye (április 25.)
- MAGYAR KÖZLÖNY 2011c: Magyarország helyi önkormányzatairól szóló törvény. – 161. sz. (december 28.)
- MAGYAR TURIZMUS ZRT. 2010: Turizmus Magyarországon. – Budapest

- MAGYAR TURIZMUS ZRT. 2011: Magyarország turizmusának alakulása 2010-ben. – Budapest
- MARTIN, R. 1994: Stateless Monies. Global Financial Integration and National Economic Autonomy: the End of Geography? In: CORBRIDGE, S. - MARTIN, R. - THIRFT, N. (eds.) Money, Power and Space. – Blackwell Publishers, Oxford – Cambridge
- MARTIN, R. 1999: The New „Geographical Turn” in Economics: Some Critical Reflections. – Cambridge Journal of Economics 23.
- MARTIN, S. 1999: The Fragmented Meso: Intermediate Level Administration in the UK. – In: LARSSON, T. – NOMDEN, K. – PETITEVILLE, F. (eds.): The Intermeddiate Level of Government in European States. Complexity versus Democracy? – EIPA, Maastricht
- MARTINS, M. R. 1995: Size of municipalities, efficiency and citizen participation: a cross-European perspective. – Environment and Planning C: Government and Policy 4.
- MAYER, J. 2000: Európai munkaközösség a Közép- és Dél-európai térségekért „regionális egyenlőtlenségek” munkacsoportjának memorandumja. – Bayreuth
- McKINSLEY GLOBAL INSTITUTE 2011: Internet matters: The Net’s sweeping impact on growth jobs, and prosperity. – <http://www.digibiz.hu/az-internet-gazdasagi-sulya/20110604> Letöltve: 2012. november 1.
- MÉSZÁROS R. 2000: A társadalomföldrajz gondolatvilága. – Szegedi Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomföldrajzi Tanszéke, Szeged
- MÉSZÁROS R. 2008: A kibertér, és ami körülötte van. – Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged
- MÉSZÁROS R. 2010: A tér. A globális kibertér. – In: MÉSZÁROS R. ÉS MUNKAKÖZÖSSÉGE: A globális gazdaság földrajzi dimenziói. Akadémiai Kiadó, Budapest
- MÉSZÁROS R. ÉS MUNKAKÖZÖSSÉGE 2010: A globális gazdaság földrajzi dimenziói. Akadémiai Kiadó, Budapest
- MEZŐ F. 2003: A politikai földrajz alapjai. – Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen
- MIAN, A. – SUFI, A. 2011: House Prices, Home Equity-Based Borrowing, and the US Household Leverage Crisis. – American Economic Review 5. pp. 2132–2156.
- MIAO, J. – WANG, P. 2012: Bubbles and financial crisis. Bubbles and Total Factor Productivity. – American Economic Review 3. pp. 82–87.
- MICHALKÓ G. 2007a: A turizmuselmélet alapjai. – Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár
- MICHALKÓ G. 2007b: Magyarország modern turizmusföldrajza. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs
- MITCHELL, W. 1995: City of Bits. – MIT Press, Cambridge, Massachusetts
- MÓCZÁR J. 2008: Fejezetek a modern közgazdaságtudományból. – Akadémiai Kiadó, Budapest
- MORGAN, K. 2001: The exaggerated death of geography: localised learning, innovation and uneven development. – The Future of Innovation Studies Conference, Eindhoven University of Technology, Eindhoven
- MOSELY, M. 1979: Accessibility: the rural challenge.– London
- MOUSSIS, N. 2006: Guide to European Policies. – European Study Service, Brussel
- MUIR, R. 1997: Political geography: A new introduction. – Palgrave MacMillan, Houndmills-Basingstoke (England)
- MURPHY, R. E. 1961: Marketing Geography Comes of Age. Előszó: Store Location and Development Studies című, korábban az Economic Geography hasábjain megjelent cikkeket tartalmazó gyűjteményes kötethez. – Clark University, Worcester

- NAGY G. 2010: Az info-kommunikációs eszközök, rendszerek fejlődése, terjedése. – In: MÉSZÁROS R. ÉS MUNKAKÖZÖSSÉGE. – Akadémiai Kiadó, Budapest
- NEGROPONTE, N. 1995: Being digital. – Coronet, London
- NEMES A. 2008: A turizmus gazdasági jelentősége nemzeti és regionális szinten. – Társadalom és Gazdaság 30. 2.
- NEMES NAGY J. (szerk.) 2005: Regionális elemzési módszerek. – ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest
- NEMES NAGY J. 1996: Centrumok és perifériák a piacgazdasági átmenetben. – Földrajzi Közlemények 120. 1.
- NEMZETI FEJLESZTÉSI MINISZTERIUM 2010: Digitális megújulás cselekvési terv. Budapest – http://www.kormany.hu/download/6/4f/00000/Digitalis_Megujulas_Cselekvesi_Terv.pdf Letöltve: 2012. november 1.
- NFGM 2009: Városfejlesztési Kézikönyv – kézikönyv a városok számára. – Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium Területfejlesztésért és Építésségért felelős Szakállamtitkárság, Budapest
- O'BRIEN, R. 1992: Global Financial Integration: The End of Geography. – Council of Foreign Relations, New York
- OBSTFELD, M. 2010: The immoderate world economy. – Journal of international Money and Finance 4. pp. 603 – 614.
- OHANIAN, L. E. – WRIGHT, M. L. J. 2010: Capital Flows and Macroeconomic Performance: Lessons from the Golden Era of International Finance. – American Economic Review 2. pp. 68–72.
- OHMAE, K. 1990: The borderless world. – Harper, New York
- PACIONE, M. 2005: Urban Geography. A Global perspective. – Routledge, London–New York
- PALENDER, T. 1935: Beitrage zur Standortstheorie. – Uppsala
- PÁLNÉ KOVÁCS I. (szerk.) 2005: Regionális reformok Európában. – IDEA, Belügyminisztérium, Budapest
- PÁLNÉ KOVÁCS I. 2008. Helyi kormányzás Magyarországon. – Dialóg Campus, Budapest–Pécs
- PICK, G. 1909: Mathematischer Anhang zu 'A. Weber, Über den Standort der Industrien. – Tübingen
- PINTÉR R. 2012: Az állam a globalizált korban. – www.artefaktum.hu/oktatas/szocinfo/allam_az_infarsban.pdf Letöltve: 2012. július 19.
- PISKÓTI I. – DANKÓ L. – SCHUPLER H. 2002: Régió és településmarketing. – Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest
- PORTER, M. E. 1990: The Competitive Advantage of Nations. – Macmillan, London
- POUNDS, N. J. G. 2003: Euróóá történeti földrajza. – Osiris Kiadó, Budapest
- PRASAD, E. S. – RAJAN, R. G. – SUBRAMANIAN, A. 2007: Foreign Capital and Economic Growth. – Brookings Papers on Economic Activity 1. pp. 153–209.
- PRB 2012: Population Reference Bureau: 2012 World Population Data Sheet, http://www.prb.org/pdf12/2012-population-data-sheet_eng.pdf Letöltve: 2012. november 1.
- PROBÁLD F. 2002: Afrika: társadalomföldrajzi áttekintés. – In: PROBÁLD F. (szerk.): Afrika és a Közel-Kelet földrajza. – ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- PROBÁLD F. 2005: A kontinens benépesülése és gyarmatosítása. In: PROBÁLD F. (szerk.): Amerika regionális földrajza. – Trefort Kiadó, Budapest

- PROBÁLD F. 2007: Európa társadalomföldrajzi vázlata. – In.: PROBÁLD F. – SZABÓ P. (szerk.): Európa regionális földrajza. Társadalomföldrajz. – ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- PROBÁLD F. 2008: Ázsia társadalomföldrajza. Bevezető áttekintés. – In: HORVÁTH G. – PROBÁLD F. – SZABÓ P. (szerk.): Ázsia regionális földrajza. – ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- PROBÁLD K. 1995: Városmarketing I–II. – Comitatus 11–12.
- PUCZKÓ L. – RÁTZ T. 2001: A turizmus hatásai. – Aula Kiadó, Budapest
- RAY, C. 1998: Culture, intellectual power, and territorial rural development. – Sociological Ruralis 38. 1.
- RECHNITZER J. – SMAHÓ M. 2011: Területi politika. – Akadémiai Kiadó, Budapest
- RÉDEI M. (2001): Demográfia. – ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- REINHART, C. M. – ROGOFF, K. S. 2011: From Financial Crash to Debt Crisis, American Economic Review 5. pp. 1676–1706
- RHODES, R. A. W. 1997: Understanding Governance. Policy Networks, Governance, Reflexivity and Accountability. – Open University Press, Buckingham
- RODRIGUE, J. P. – COMTOIS, C. – SLACK, B. 2009: The Geography of Transport Systems. – New York
- ROMÁNY P. 1998: Miért fontos a vidék? – Gazdálkodás 42. 5.
- ROSTOVÁNYI Zs. 2002: Nemzeti eszmék és folyamatok az iszlám világban. – In: BALOGH A. (szerk.): Nemzet és nacionalizmus. Ázsia, Afrika, Latin-Amerika. – Korona Kiadó, Budapest
- RUBENSTEIN, J. M. 2010: Contemporary Human Geography. – Prentice-Hall, New York etc.
- SALVATORE, D. 2001: International Economics. – John Wiley and Sons, New York
- SCHNEIDER, W. 1973: Városok Urtól Utópiáig. – Gondolat, Budapest
- SCHULARICK, M. – TAYLOR, A. M. 2012: Credit Booms Gone Bust: Monetary Policy, Leverage Cycles, and Financial Crises, 1870–2008, American Economic Review 2. pp. 1029–1061.
- SCHWEITZER J. 2012: A szívnek is két kamrája van. – (Vadas Zsuzsa interjúja Schweitzer József nyugalmazott országos főrabbi) – Nők Lapja 64. 29.
- SHAPIRO, A. C. ? : Multinational Financial Management. –
- SHORT, J. R. 1993: An introduction to Political Geography. – Routledge, London and New York
- SIKOS T. T. – HOFFMANN I.-NÉ 2004: A fogyasztás új katedrálisai. – MTA Stratégiai Tanulmányok Sorozat, MTA Társadalomkutató Központ, Budapest
- SIKOS T. T. 2000: Marketingföldrajz. – VÁTI, Budapest
- SIKOS T. T. 2007: A bevásárlóközpontok jelene és jövője. – Selye János Egyetem Kutatóintézet, Komárno
- SIKOS T. T. 2009: A marketingföldrajz kialakulásáról és feladatairól. – In: SIKOS T. T. (szerk.): Fókuszban a marketingföldrajz. – Magyar Tudomány 170. 6.
- SIMAI M. – GÁL P. 2000: Új trendek és stratégiák a világgazdaságban. Vállalatok, államok, nemzetközi szervezetek. – Akadémiai Kiadó, Budapest
- SPYKMAN, N. 1944: The Geography of the Peace. – Harcourt Brace Jovanovich, New York
- STOKER, G. – HOGWOOD, B. – BULLMANN, U. 1996: Regionalism. – University of Strathclyde, Glasgow.

- SWYNGEDOUW, E. (2000): Authoritarian governance, power, and the politics of rescaling. – Environment and Planning D. Society and Space 18.
- SZABÓ K. – HÁMORI B. 2006: Információgazdaság. – Akadémiai Kiadó, Budapest
- SZAKÁL GY. 1995: Az image, mint a városmarketing eszköze – Tér és Társadalom 9. 1–2.
- SZALKAI I. 1990: A monetáris irányítás. – Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- SZARVÁK T. 2004: A digitális szakadék, mint új periféria-képző jelenség. – Tér és Társadalom 18. 3.
- SZELÉNYI I. 1992: Harmadik út? Polgárosodás a vidéki Magyarországon. – Akadémiai Kiadó, Budapest
- SZENTES T. 2002: Globalizáció, regionális integrációk és nemzeti fejlődés korunk világ gazdaságában. – Savaria University Press, Szombathely
- SZIRMAI V. (szerk.) 2009: A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői – Dialóg Campus Kiadó, Pécs
- TASNÁDI J. 2002: A turizmus rendszere. – Aula Kiadó, Budapest
- TASNÁDI J. 2006: Turizmus az Európai Unióban és Magyarországon. – Magyar Kereskedelmi és Ipari Kamara, Budapest – <http://profitalhatsz.mkik.hu/vallalkozok/turizmus.pdf> Letöltve: 2012. november 1.
- TAYLOR, P. J. – HOYLER, M. 2000: The Spatial Order of European Cities under Conditions of Contemporary Globalization. – GaWC Research Bulletin 16. Globalization and World Cities Study Group and Network
- TELEKI P. 1931: Időszerű nemzetközi politikai kérdések a politikai földrajz megvilágításában. – Jancsó Benedek Társaság Kiadványai, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest
- THÜNEN, J. H. 1826: Der Isolierte Staat in Beziehung auf Landwirthschaft und Nationalökonomie, oder Untersuchungen über den Einfluss, den die Getreidepreise, der Reichtum des Bodens und die Abgaben auf den Ackerbau ausüben. I–II. – <http://www.archive.org/details/derisoliertestaa03thuoft> Letöltve: 2012. november 1.
- TÓZSA I. 2001: Az eladható település – Falu–Város–Régió 1.
- TÓZSA I. 2008: E-government – elektronikus közigazgatás. – Magyar Tudomány 169. 7.
- TÓZSA I. 2010: Településfejlődés. – In: TÓZSA I. – JÓSZAI A. – LÁSZLÓ L.: Stratégiai településirányítás 3. – Települési Önkormányzatok Országos Szövetsége
- TÖRÖCSIK M. 1995: Település- és területidentitás kialakítása marketing eszközökkel. – Tér és Társadalom 9. 1–2.
- TRÓCSÁNYI A. 2002: A kulturális földrajz alapjai. – In: TÓTH J. (szerk.): Általános társadalomföldrajz I. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs
- TRÓN ZS. 2003: Az EU regionális politikájának fejlődése, reformjai és az azokat körülvevő érdekellentétek. – Competitio 1. pp. 88–102.
- TRÓN ZS. 2005: A többszintű kormányzás koncepciójának megjelenése a strukturális alapok 1988-as reformjától az EU alkotmányáig. – Kézirat. – http://www.doktori.econ.unideb.hu/download/pdf/kutatasiforum/2005jan/Tron_Zsuzsanna.pdf Letöltve: 2012. november 4.
- TRÓN ZS. 2008: Az uniós beavatkozás indokai, formái. Elméletek és empiria a konvergencia és a tőke-transzferek kapcsolatáról. – Társadalom és Gazdaság 1. pp. 47–70.
- TRÓN ZS. 2009: Examining the impact of European regional policy. – MTA VKI, Working papers. No. 188. 6.
- TRÓN ZS. 2010: Criteria for the efficient use of cohesion support. – RSA Conference, Pécs

- TUCKER, A. – MADURA, J. – CHIANG, T. 1991: International Financial Markets. – West Publishing Company, St. Paul
- UNCTAD 2006: World Investment Report 2006: FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development.– UN UNCTAD, New York
- UNCTAD 2011: World Investment Report 2011: Non-Equity Modes of International Production and Development.– UN UNCTAD, New York
- UNPD 2011: World Population Prospects: The 2010 Revision, United Nations Population Division Department of Economic and Social Affairs, New York
- UNWTO 2011: Tourism Highlights. – <http://www.unwto.org/facts> Letöltve: 2012. február 25.
- VARGA Á. 2011: A nemi egyenlőtlenség és annak háttere a dél-ázsiai országok oktatásában. – Belvedere, Dél-Ázsia különszám, Szeged, pp. 19–38.
- VARGA Á. 2012: A regionális gazdasági fejlettségi különbségek társadalmi háttere Indiában az ezredfordulón. – Tér és Társadalom 1. pp. 67–85.
- VARRÓ K. 2008: Changing Narratives on EU Multi-level Space in a Globalizing Era: How Hungary as a National Space became Part of the Story. – European Planning Studies 7. pp. 955–969.
- VÁTI 2009: Települési tervek érvényesülésének erősítése. Elemzés és javaslatok nemzetközi tapasztalatok alapján. – Kutatási jelentés, VÁTI Területi Tervezési és Értékelési Igazgatóság Nemzetközi Területpolitikai és Urbanisztikai Iroda, Budapest
- VEREBÉLYI I. 2004: A jó kormányzás néhány jellemzője. – Magyar Közigazgatás 5.
- VIGVÁRI A. 2002: Közpénzügyek, önkormányzati pénzügyek. – Kjk-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest
- WALTON, G. M. – WYKOFF, F. C. 1986: Understanding Economics Today. – Irwin, Homewood, Ill.
- WCED 1987: The Brundtland Report. – United Nations World Commission on Environment and Development, New York
- WEBER, A. 1909: Über den Standort der Industrien. – Tübingen
- WORLD BANK 2008: Reshaping Economic Geography. World Development Report 2009. – The World Bank, Washington
- ZONGOR G. 1991: A lebegő megye. – Társadalmi Szemle 12.

Egyéb felhasznált internetes források:

ARCGIS: <http://www.arcgis.com>

CORVIN SÉTÁNY: <http://www.corvinsetany.hu>

EUROSTAT: <http://ec.europa.eu/eurostat>

FORTUNE – GLOBAL 500: <http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/>

GLOBAL EDUCATION PROJECT: <http://www.theglobaleducationproject.org>

GLOBAL FOOTPRINT NETWORK: <http://www.footprintnetwork.org>

KÖKI TERMINÁL: <http://kokiterminal.hu/>

KSH: <http://www.ksh.hu>

MÁV: <http://www.mav-start.hu>

NATIONAL CENTER FOR ECOLOGICAL ANALYSIS AND SYNTHESIS: <http://www.nceas.ucsb.edu/>

TEIR: <https://teir.vati.hu/>

TÓPARK.EU: <http://www.topark.eu/>

ULTRAPOLIS PROJECT: <http://www.ultrapolisproject.com/>

ÜZLETHELY.INFO: <http://uzlethely.info/>

WIKIPÉDIA: <http://hu.wikipedia.org>

WORLD GAZETTEER: <http://www.world-gazetteer.com/>

WORLDMAPPER: <http://www.worldmapper.org>